

SPRÅKPOLITIKK OG SPRÅKBRUK I NORSKE PARTIPROGRAM 2013

En rapport i to deler

Jostein Gripsrud

Noen hovedpunkter:

Språkpolitikk:

- Partiene er slående enige om at norsk språk er grunnleggende viktig for samfunnet og den enkelte
- Alle utkast til valgprogram forelå bare på bokmål, bare ett er pr 13.6.13 tilgjengelig på nynorsk (Senterpartiets). SV og Rødt har en nynorsk versjon av sine prinsippprogram, ikke de to andre med egne prinsippprogram, H og FrP
- Bare Miljøpartiet de grønne (MDG), Rødt, Senterpartiet og SV støtter utvetydig fortsatt obligatorisk undervisning og eksamen i sidemål i ungdomsskolen og videregående skole
- Høyre og FrP vil fjerne regelen om at den som vender seg til offentlig forvaltning skal ha svar i sin egen målform. Bare MDG, Rødt og SV er eksplisitt for å opprettholde denne regelen
- Bare Senterpartiet og SV nevner eksplisitt presset fra engelsk som et problem, særlig i akademia og deler av arbeidslivet for øvrig
- Partiene er generelt positive til samisk språk og nasjonale minoriteters språk og kultur, men bare Rødt, Ap og Sp er særlig spesifikke om tiltak for samisk i skolen og ingen gir stort mer enn allmenne løfter om støtte til de nasjonale minoritetenes språk og kultur
- Alle partier understreker viktigheten av at innvandrere lærer seg norsk
- Bare Rødt, SV og Sp er mot eller uten standpunkt til et krav om dokumenterte norskkunnskaper som vilkår for statsborgerskap – Venstre krever de skal beherske "et minimum av norsk muntlig"

Språkbruk:

A) Partiprogrammenes ideelle lesere

- lar seg ikke avskrekke av store, innholdsmessig og språklig krevende tekstmengder, og heller ikke av mange gjentakelser og uklare formuleringer
- er svært bredt orientert og interessert med hensyn til allmenn samfunnskunnskap, idéhistorie og konkrete politiske saksområder
- har ikke spesielt bruk for "nøytral" faktainformasjon eller definisjoner under lesningen (bare KrF og Venstre har slike), heller ikke for visualiseringer/illustrasjoner eller konkretiseringer i form av enkeltpersoners erfaringer eller oppfatninger (bare Arbeiderpartiet har dette)
- har sans for ideologisk forankring av programmene – men ideologiske formuleringer kan gjerne enten utelates eller balanseres med tendensielt motsatte prinsipper
- mener stort sett at Norge grunnleggende er et godt land å bo i og at det følgelig gjelder få ta vare på det meste av institusjoner, politiske tradisjoner og praksiser
- er oftest enige også om abstrakte hovedprinsipper på mer avgrensede politikkområder, som miljøpolitikken, der forvalteransvar og hensynet til bærekraft står sentralt

B) Vekten på konsensus viser seg gjennomgående i argumentasjonsformen på to måter:

- En variant av slutningsformen enthymem er svært utbredt: Avsnitt der mer eller mindre allment aksepterte beskrivelser følges direkte av mer kontroversielle politiske forslag eller påstander – "hjemmelen" for disse, det ideologiske premisset, er utelatt.
- tilsynelatende selvfølgeligheter – eller "uekte plattheter", som dansken Kjell Kjøller kalte dem - er utbredte: En må ofte være politisk innforstått for å oppfatte den politiske betydninger av nyanser når selvfølgeligheter blir formulert

C) FrP, MDG, Rødt, og SV er mest tydelige i markering av politisk vilje, fulgt av KrF og SP

DEL 1

OM SPRÅK OG SPRÅKPOLITIKK I PARTIPROGRAMMENE

1. Innledning

Språkpolitikk er ikke et eksklusivt norsk fenomen. Det er snarere et nær sagt globalt fenomen som henger sammen med språkets grunnleggende rolle i all kommunikasjon og i etableringen av kulturelle fellesskap av ulike slag, på ulike nivåer. I enhver statsdannelse drives det språkpolitikk av diverse typer, eksplisitt eller implisitt, som del av utdannings-, kultur- og mediepolitikk men også i forhold til arbeidsliv, offentlig forvaltning med mer. I Europa har det i alle fall siden første del av 1800-tallet vært språkpolitiske stridigheter med til dels sterke følelser i sving fordi de har dreid seg om bredt engasjerende saker med stor betydning for relasjonene mellom sosiale grupper, regioner og andre størrelser med mer og mindre organiserte politiske interesser. De nordiske landene har også hatt diverse språkpolitiske debatter i nyere tid og offentlige utredninger av språkpolitiske spørsmål har vært lansert i både Island, Sverige, Danmark og Finland foruten i Norge de siste ti årene. Sverige fikk for eksempel så seint som i 2009 en språklov og i 2010 en egen lov om nasjonale minoriteter og deres språk.

På denne bakgrunnen er det ikke uinteressant å konstatere en høy grad av enighet om hvor viktig språket er i alle norske partiers programmer – samtidig som det er svært stor variasjon i hva som faktisk sies om språkpolitiske linjer og hvilke forslag som fremmes. Mens språket er viktig, er det altså for flere partiers vedkommende langt mindre viktig å formulere begrunnede forslag om hva de mener dette skal innebære med hensyn til politiske beslutninger. I det følgende skal jeg gjøre en gjennomgang av alle større partiers språkpolitiske formuleringer, ordnet alfabetisk etter partienes navn. Programmene det refereres til i det følgende, er nedlastet fra partienes nettsider medio februar i år.

Arbeiderpartiet

sier de vil at både barn og voksne (i avsnittet "Livslang læring) skal lære å lese og skrive (bedre), men ellers er både begrepet "språk" og forholdet mellom nynorsk og bokmål, samt nyere innvandrers grupper språk unevnt i programkomiteens innstilling. Ingenting sies om forholdet mellom engelsk og norsk i høyere utdanning og forskning, eller for den del verken i oljerelaterte eller andre næringer – enn si i kapitlet om IKT. I siste kapittel,

”Bygge landet videre”, finner en omsider, på side 71 av totalt 84, under avsnittet om kulturpolitikk, følgende:

I tillegg bidrar kultursatsing til større forståelse mellom mennesker, inkludering og integrering. En trygghet på egen kultur og språk er en viktig forutsetning for å kunne forstå andres. Det er viktig at det flerkulturelle perspektivet synliggjøres på alle felter i kulturlivet. Internasjonalt samarbeid er også viktig.

Den ene setningen som direkte omhandler språk her, kan tolkes på flere ulike vis, og en ville kanskje ventet en spesifisering av hva partiet mener påstanden innebærer med hensyn til konkrete tiltak. Men det eneste som følger, er følgende kulepunkt (ett av ti) om hva ”Arbeiderpartiet vil”: ”Føre en offensiv språkpolitikk og sikre norsk språk som et fullverdig og funksjonelt språk på alle områder i samfunnet.” Hva dette nærmere bestemt skal innebære, overlates til fantasien.

Under avsnittet ”Urfolk og nasjonale minoriteter” (s 73) blir en mer konkret, særlig når det gjelder ”de samiske språkene”. En vil videreføre eksisterende offentlig støtte til disse, og vil at ”skoleelever i de samiske områdene skal kunne velge samisk i stedet for sidemål”. Når det gjelder andre nasjonale minoriteter (”jøder, kvener/norskfinner, rom, romanifolket, og skogfinner”), heter det at en vil ”arbeide for at disse gruppene får videreutvikle sin identitet, kulturhistorie og sitt språk i Norge.”

Det samme sies ikke om de etniske minoriteter som i løpet av de siste tiårene har blitt til en ikke ubetydelig del av befolkningen i Norge. Her er vekten på norsk språk og språkopplæring svært stor (s. 74): ”Nøkkelen til god integrering er gode norskferdigheter. Norsk språk er inngangsbilletten til økt deltakelse i samfunnet og grunnlaget for sosial mobilitet.” Dette følges opp av flere ganske konkrete idéer både av pedagogisk og annen art – og det slås fast at en må bestå en prøve i norsk språk for å få innvilget norsk statsborgerskap.

Fremskrittspartiet

nevner ingenting om språk i sitt utkast til nytt prinsipprogram. Men i programkomiteens andre utkast til handlingsprogram, i avsnittet "Integrering", finner en dette på side 45-46:

Det å stille krav til innvandrere, er å vise dem respekt. Gjennom å stille krav til innvandrere om å gjennomføre norsk- og samfunnskunnskapsundervisning og arbeidstrening som vilkår for å få offentlige ytelser, som f.eks. sosialhjelp, vil kommunikasjonen mellom nordmenn og innvandrere, og mellom innvandrere fra ulike opprinnelsesland, sikres ved at norsk blir et felles språk for alle. Vi mener statusen på kursene i norsk og samfunnskunnskap må heves vesentlig, slik at de som har gjennomført og bestått møter et arbeids- og samfunnsliv som tar vel imot dem.

Gode kunnskaper i norsk er også et viktig grunnlag for innvandrere for å få innpass på arbeidsmarkedet, og dermed gjøre det mulig å oppnå en ordinær yrkeskarriere.

For å kunne bli norsk statsborger og for å få stemmerett bør det i hovedsak stilles krav om selvforsørgelsesevne, samfunnsforståelse og tilstrekkelige norskkunnskaper. Det må også stilles krav om minimum ti års botid, regnet fra tidspunktet for innvilgelse av søknad om oppholdstillatelse. Hvis søker er gift med norsk borger, er kravet om botid minimum fem år.

Språket og opplæring i det gis her helt grunnleggende betydning. Men det er likevel ikke avgjørende. Gode norskferdigheter og viten om det norske samfunnet i forbindelse med søknad om statsborgerskap er tenkt testet først etter minimum ti års botid i landet.

Fremskrittspartiet vil også "innføre språk- og kunnskapstest som voksne familieinnvandrere må bestå i hjemlandet før de kan få opphold i Norge" (s 46). Dette må da gjelde alle familieinnvandrere fra alle land. FrPs språkpolitikk er med andre ord nært knyttet til partiets restriktive innvandringspolitikk.

Når det gjelder språkets rolle i skolen, er partiet litt mindre tydelig. På side 76 finner en dette avsnittet om skolepolitikk:

Gode kunnskaper i norsk, engelsk, matematikk, naturfag og IKT, samt forståelse av det norske samfunnet og norske verdier, vil bli stadig viktigere i en internasjonal verden. Kulturell dannelse innebærer at elevene skal ha kjennskap til norsk og vestlig kultur, språk og historie. Den kristne og humanistiske arven skal stå i en særstilling.

Det argumenteres ikke for at gode kunnskaper i norsk er stadig viktigere i en "internasjonal verden". Det tas bare for gitt, selv om noen kanskje ville mene at internasjonalisering fremst gjør gode engelskkunnskaper viktig. Men selv om partiet mener norsk språk og kultur blir stadig viktigere, mener det åpenbart at noe mange vil mene er en sentral del av norsk språk og kultur skal kunne velges bort i skolen. På side 77 gjør en det klart at FrP vil "gi ungdomsskoleelevene rett til å velge bort sidemål" og dette allmenngjøres i et eget avsnitt på side 78: "Fremskrittspartiet ønsker å gjøre den skriftlige og muntlige sidemålsundervisningen valgfri."

Språkpolitikken framtrer i det hele som et område der den konsekvente liberalismen FrP står for kommer i et problematisk forhold til generelle erklæringer om hvor politisk viktig språket er. I utkastet til nytt handlingsprogram finner en for eksempel følgende avsnitt på s 92:

Den norske kulturarven representerer store verdier, og er med på å gi nasjonen og innbyggerne identitet og fellesskapsfølelse. Vår felles kulturarv er representert gjennom kulturminner, eiendommer, bygninger, musikk, kunst, litteratur og språk. Hoveddelen av vår felles kulturarv forvaltes av private eiere. Deres positive innsats er av største betydning for fremtidig vern.

Det kan åpenbart diskuteres om det er adekvat å si at musikk, kunst og litteratur forvaltes av private eiere. Direkte galt er det imidlertid å si at språket blir forvaltet av private eiere. Språket er rett og slett ikke privateid. I stedet for å for eksempel markere språket som et særlig tilfelle, unnlater partiet å legge inn noe som ligner forbehold.

Og på side 95 sies følgende i avsnittet "Språk og litteratur":

Språket er kanskje den viktigste delen av vår felles kulturarv og bør bevares som en levende ressurs. Språkkampen er i stor grad historie, og i dag er det en voksende enighet om at enkeltmennesker selv skal få velge sin språkform. Sentrale kulturinstitusjoner som riksdekkende medier og bibliotek er til for folk, ikke omvendt, og bør derfor velge språk som treffer flest.

Den beste strategi for et sterkt og levende norsk språk er den daglige, frivillige bruken av språket. Ekte språkglede og -kunnskap kan ikke skapes ved kvotering og offentlige pålegg. De offentlige litteraturpolitiske mål om styrket, variert og kvalitetspreget norsk skriftkultur, samt stimulans til barn og unges språkforståelse, er viktige. Målene nås best gjennom et fritt marked for bøker, samt mer målrettede tiltak for spesielt svake grupper.

I det første av disse to avsnittene er det noen logiske problemer som henger sammen med at spenningen mellom den liberalistiske ideologien og språkets spesielle stilling i "vår felles kulturarv" ikke er tilstrekkelig gjennomtenkt og løst. Ivaretakelsen av den kanskje viktigste delen av vår kulturarv er i hovedsak overlatt til antatt frie individuelle valg. Er dette også prinsippet for ivaretakelsen av for eksempel diverse materielle kulturminner? Hvis språkbruken er opp til den enkelte, hvorfor skal da "sentrale kulturinstitusjoner" pålegge sine medarbeidere å velge "språk som treffer flest"?

I det andre av de to avsnittene skjer det en rask veksling fra setning til setning mellom påstander det kan antas bred enighet om og påstander som egentlig er sterkt knyttet til FrPs ideologi. Første setning ("den daglige, frivillige bruken av språket" er "den beste strategi for et sterkt og levende norsk språk") sier at laissez-faire er den beste strategien for å holde språket sterkt og levende. Den følges av en polemisk setning rettet mot noe ingen vil støtte – at kvotering og offentlige pålegg skaper "ekte språkglede og -kunnskap". Dette er åpenbart ment som ytterligere ett signal om ideologisk motstand mot offentlig innblanding i frie språkvalg. En slutter seg så til bredt aksepterte litteraturpolitiske mål. Den politiske påstanden som så følger er imidlertid ikke noe som følger med noen slags nødvendighet av disse målene: Markedet, uten noen form for politisk styring, vil realisere dem. Det ideologiske premisset er ikke uttrykt direkte (se del 2 av denne rapporten om denne typen argumentasjon – hos flere partier).

I partiets samepolitiske program finner en dette avsnittet på side 98:

Fremskrittspartiet anser norsk og samisk som likeverdige språk. Likevel er det en forutsetning for en nasjon at folket har en felles språklig plattform. Norsk må derfor være hovedspråket i den norske skole. Fremskrittspartiet vil utvikle forvaltningsområdet for samiske språk. Dagens modell for språkforvaltning virker ikke. Andelen som bruker samisk er på vei ned, og forvaltningsområdene for språk er feil virkemiddel. Andelen med samisk som morsmål finnes det i dag ingen oversikt over.

FrP vil ha etablert en e-læringsplattform for samisk språk, slik at også personer som ikke bor i tospråklighetskommuner kan lære samisk. Enten det er som sidemål i skolen eller privat. FrP vil opprettholde og utvikle den samiske høyskolen i Kautokeino som et ressurscenter for samisk språk.

Én ting er at FrP med påstanden om at det er "en forutsetning for en nasjon at folket har en felles språklig plattform" vil ha vanskelig for å forklare at for eksempel Sveits kan eksistere som en nasjon. Hovedsaken er at partiet sier seg positivt innstilt til samisk språk. Men det er ikke mye oppfølging av dette i form av konkrete politiske forslag partiet ellers er flinke til å framsette. Unntakene er den originale idéen om en e-læringsplattform og løfte om å videreutvikle den samiske høyskolen som et ressurscenter for samisk språk. Her må altså markedet som språkpolitisk instrument ha litt hjelp. Ellers sies det ingenting om hvorvidt eller hvordan opplæringen i språket kan styrkes i skolen. En del lesere vil nok også savne en begrunnelse for og noen skisserte konsekvenser av å "utvikle forvaltningsområdet for samiske språk" .

Høyre

har heller ikke mye å si om språk og språkpolitikk i bredere forstand. Under avsnittet om kultur og utdanning finner en imidlertid følgende klare melding om hva partiet mener skolen skal gjøre: "Bruke tekster både på bokmål og nynorsk i norskfaget. Innføre valgfritt skriftlig sidemål i ungdomsskolen og i den videregående skolen." (s.9) Under "Kunst og kultur" finner en på s 15 at "Vår evne til samfunnsdeltakelse er særlig knyttet

til språket. God språkrøkt er derfor ikke bare en kulturpolitisk målsetting, men også en forutsetning for vår deltakelse i demokratiet.” Dette utfoldes ikke videre, for eksempel ved en anskueliggjøring av hva partiet mener med ”god språkrøkt”. Det følges i stedet av disse kulepunktene (“Høyres løsninger”):

- Bygge opp under begge målformene som hovedmål. Dagens rett til å få svar på egen målform erstattes med en rett for ansatte i staten og språknøytrale kommuner til å bruke sin egen målform.
- Styrke det nordiske språksamarbeidet
- Sikre produksjon av norsk skjønn- og faglitteratur

Med unntak av det ikke spesielt konservative forslaget om å fjerne et helt sentralt og veletablert språkpolitisk prinsipp, er dette ganske uforpliktende formuleringer. Hva betyr det konkret å ”bygge opp under begge målformer som hovedmål”?

Det eneste som er spesifisert og tydelig i forhold til nynorsken i Høyres program, er altså at en vil fjerne kravene om sidemålsopplæring og -eksamen i skoleverket og fjerne retten til å få svar i den målform en selv bruker når en henvender seg til offentlige myndigheter. I forhold til tradisjonell norsk språkpolitikk, som det har vært høy grad av samstemmighet om, står det konservative partiet for et radikalt endringsstandpunkt.

I programutkastets kapittel 10, om “Mangfold og inkludering”, heter det så (s 56) at “Gode norskkunnskaper er avgjørende for å kunne delta fullt ut i samfunnet” og at partiet vil “ta vare på nasjonale minoriteters kultur og historie” (s.57). Det siste må en kunne regne med inkluderer språkene deres. Men bare samene er eksplisitt nevnt – det er litt påfallende fordi så mange partier nevner alle de nasjonale minoritetene i tillegg. Uansett er formuleringene så runde at det overhodet ikke er klart hva partiet egentlig har tenkt å gjøre på dette feltet.

Klart er det derimot at Høyre vil innføre ”en obligatorisk språk- og kunnskapstest for alle som søker norsk statsborgerskap”. Og en vil ”kartlegge barns språkferdigheter og gi språkopplæring til barn med svake norskerferdigheter før skolestart”. Dette tilbudet skal også omfatte barn som ikke går i barnehage. En vil også ”bruke leksehjelp og

sommerskole for barn med spesielle språkutfordringer” og ”fjerne norsk som andrespråk i grunnskolen”. Det siste er neppe noe alle lesere av programmet vil forstå hva betyr.

Kristelig Folkeparti

leverer følgende erklæring i kapittelet ”Kunst og kultur” på side 60:

Språk er sterkt knyttet til menneskers identitet og tilhørighet. KrF mener det er viktig å styrke og ta vare på det norske språket. I et åpnere internasjonalt samfunn blir våre nasjonale språk satt under press. KrF vil verne og styrke norsk språk generelt og nynorsk skriftkultur spesielt. KrF vil legge til rette for at nynorsk kan sikre og styrke posisjonen sin, som et levende bruksspråk så vel som et likeverdig offisielt skriftspråk ved siden av bokmål.

Her pekes det altså på språkets grunnleggende betydning i menneskenes liv og internasjonalt press på norske språk som et utgangspunkt for politikk på området. Omsorg for nynorsken framheves spesielt, og på bakgrunn av Høyres og Fremskrittspartiets poster om nynorsken kan en ane hva det kan bety i faktisk politikk. Det sies imidlertid generelt lite om hvilke konkrete tiltak en har i tankene. I avsnittet om mediepolitikk sies det tilsvarende at Kr F vil ”oppretholde bruk av nynorsk i media”, men hva det nærmere bestemt skal bety, er uklart. Stort tydeligere er det ikke i de generelle formuleringene om urfolk og nasjonale minoriteters språk heller (s 130): ”Vi har i Norge ett urfolk, samene, og fem nasjonale minoriteter. De nasjonale minoritetene er jødene, kvenene, rom, romani og skogfinnene. KrF vil sikre disse retten til eget språk, kultur og samfunnsliv, slik det er forankret i internasjonale konvensjoner.” Atskillig mer konkret blir de når en kommer til det samiske språket:

Skoleverket har imidlertid en utfordring med å gi barn undervisning i og på samisk, og antallet som har fått slik undervisning har sunket mye de siste årene. Også samiske språk- og kultursentre sliter med å få økonomisk støtte i flere kommuner. Det trengs en bevisst satsing på å utdanne flere samiske lærere og førskolelærere. Tempoet i arbeidet med å utvikle og oppdatere læremateriell på samisk må settes opp. Skolen må bidra mer til å øke norske barns kjennskap til samisk kultur og språk.

Når en så kommer til avsnittet "Integrering og inkludering", er en slående kortfattet: "Integreringspolitikken må sørge for at alle innvandrere og deres barn lærer seg å beherske norsk, som er nøkkelen inn i det norske samfunnet", heter det på side 139. Og på side 141 slås det fast at KrF "vil stille krav om grunnleggende kunnskaper i norsk for å få norsk statsborgerskap". Hva som er forholdet mellom det å "beherske norsk" og det å ha "grunnleggende kunnskaper i norsk" er det ikke gjort greie for.

Rødt

må en si er det eneste partiet som bruker radikalt bokmål, selv om SP har flere innslag av dette i form av a-endinger og diftonger. I prinsippprogrammet på ni tette sider er ikke språk eller språkpolitikk nevnt. I arbeidsprogrammet (NB: mangler sidetall i nettutgaven) dukker "språk" opp under skolepolitikk, først under barnehagedelen: "Økt satsing på å rekruttere personale med flerkulturell og minoritetsspråklig kompetanse." Hva dette skal innebære i praksis, sies det ikke noe om. I et par kulepunkt om hva partiet vil på skoleområdet, krever Rødt først at "alt materiell må være tilgjengelig på begge målformer og samisk". Det andre språkkravet handler åpenbart om innvandrerbarn: " Rett til lese- og skriveopplæring på morsmålet, rett til morsmålsopplæring og rett til tospråklig fagstøtte." Dette er et svært ambisiøst krav, gitt antallet språk innvandrer miljøene nå rommer, fra svensker og finner og baltere og polakker til somaliere og kurdere. Men det er i alle fall det eneste sted hvor en med rimelighet kan anta at et parti krever morsmålsopplæring for innvandrergrupper.

Det sies ingenting om norskkunnskaper som forutsetning for innvilgelse av norsk statsborgerskap.

Under overskriften "Retten til eget språk" heter det at nynorsk og minoritetsspråk "er under press i skolen". En beskriver fornorskingsprosessenes konsekvenser for samisk språk og påpeker manglende læremidler, ordbøker og lærere med god kompetanse på samisk. Partiet tar avstand fra en avvikling av retten til eksamen i et 2. språk det ikke er undervist i. Det er ikke klart uttrykt, men standpunktet synes å være begrunnet i at nyordningen – at en bare kan ta eksamen i 2. språk det er gitt ordinær undervisning i -

innebærer økt belastning på elever som brukte den gamle ordningen til å ta eksamen i sitt ikke-norske morsmål. Siste del av dette avsnittet er viet nynorsken:

Selv om elever har fått rett til parallellutgaver for flere år siden, kommer mange læremidler på nynorsk enten for seint eller ikke i det hele tatt. Rødt mener nynorskopplæringa i skolen og sidemålsopplæringa er avgjørende for å sikre nynorsk som likestilt språk, og støtter kravet om bedre sidemålsopplæring. Skolen har også en viktig oppgave i å bedre holdninger til dialekter.

Dette følges opp med disse kulepunktene om hva "Rødt arbeider for":

- Tilrettelegging for at retten til samisk som et reelt 1. språk gjennomføres i hele utdanningsløpet.
- At også voksne med samisk bakgrunn har rett til opplæring i samisk språk.
- Bedre norskopplæring for fremmedspråklige.
- At fremmedspråklige elever fortsatt skal ha rett til å ta eksamen i sitt morsmål selv om det ikke gis opplæring i dette.
- Å opprettholde obligatorisk undervisning i sidemål, og styrke denne gjennom positive sidemålsforsøk.
- At lærere skal gi elevene trygghet om talemålet sitt gjennom bevisste holdninger til sin egen og andres dialekter og oppmuntring til å bruke disse.
- At alle læremidler skal komme på bokmål, nynorsk og samisk til samme tid og pris.
- Sikring av retten til å opprette parallellklasser med annet opplæringsmål enn det som er vedtatt for skolene.
- At fremmedspråklige i nynorskkommuner skal få norskopplæring på nynorsk.
- At sidemålspedagogikk og holdninger til nynorsk blir en del av lærerutdanninga.

Samlet representerer dette kanskje det mest spesifiserte og ambisiøse språkpolitiske programmet – sannsynligvis også det mest kontroversielle. Under høyere utdanning kreves det også "gratis norskkurs ved alle høyere utdanningsinstitusjoner". En krever dessuten, under "Et raust og inkluderende samfunn", "at undervisning på morsmålet skal være en rett for alle". Det må en også kunne kalle ambisiøst, gitt det norske

samfunnets aktuelle etniske mangfold. Krav som gjelder det samiske språket dukker også opp i det mest detaljerte og omfattende samepolitiske programmet av alle. Styrking av nynorsken framheves igjen som mål under kapittel 12 om "Kultur, media, kommunikasjonsteknologi og idrett", blant annet i disse kulepunktene:

- ☒ Mer nynorsk i NRK og statsforvaltninga.
 - ☒ Økt støtte til Nynorsk mediesenter.
 - ☒ At målbrukslova skal håndheves.
 - ☒ Oppretting av et fond som skal fremme nynorsk i journalistikken.
 - ☒ Gode rammevilkår for alle institusjoner som fremmer norsk skriftmål.
- * At det offentlige skal stille krav ved innkjøp om at de vanligste dataprogrammene foreligger både på bokmål og nynorsk.

Senterpartiet

sier ingenting om språk i sitt kortfattede programs kapittel om skole – og utdanningspolitikk. Men i kapittelet som heter "Samfunnet bygges nedenfra" finner en dette:

Bevar mangfoldet i språket

Språket er kulturbærer og identitetsmarkør. Det er også en viktig sosial infrastruktur som sikrer at meninger og debatt kommer fram til mottakere. Derfor er det viktig å sørge for at flest mulig får uttrykke seg på et språk som står dem nær og som de behersker godt. Senterpartiet vil arbeide for å opprettholde det store mangfoldet av språk og dialekter som finnes i Norge.

Nynorsk og bokmål er likestilte som språk i Norge. Senterpartiet mener at begge skrifttradisjonene skal dyrkes og sikres. Dette krever en særskilt innsats for å styrke det nynorske skriftmålet. Senterpartiet står fast på at det skal være obligatorisk skriftlig opplæring i begge skriftspråkene på ungdomstrinnet og i den videregående skolen. Sidemålsundervisningen bør styrkes, og alle elever må få egen karakter i sidemål på vitnemålet både i ungdomsskolen og i den videregående skolen.

Norsk som fagspråk blir i dag sterkt utfordret av engelsk, spesielt i undervisningen ved universiteter og høyskoler. Vi vil stimulere til mer bruk av norsk som fagspråk for å beholde mangfoldet i det norske språket og for å skape et mer inkluderende arbeids- og samfunnsliv der alle behersker språket som blir brukt. Vi vil motvirke at norsk språk utfases på ulike samfunns- eller fagområder.

Her gis det altså tilslutning til veletablerte prinsipper i norsk språkpolitikk. Samtidig er det verdt å merke seg oppmerksomheten som vies presset fra engelsk i deler av utdanningssektoren og andre samfunnsområder. Men en merker seg også at konkrete forslag om tiltak ikke er lette å finne.

I det kortfattede avsnittet om integrering av innvandrere understrekes det at det er viktig at innvandrere lærer norsk og kommer i jobb, og det sies (s 21) at Senterpartiet vil "gi innvandrere god norskopplæring". Det sies ingenting om krav til norskkunnskaper for innvilgelse av norsk statsborgerskap.

Senterpartiet er som de andre partiene opptatt av samene og de nasjonale minoritetene, også med hensyn til språk. På side 33 finner en dette avsnittet:

Senterpartiet vil vitalisere samisk språk, kultur, nærings- og samfunnsliv. Vi vil styrke arbeidet for de samiske språkene i Norge, særlig gjennom å styrke Sametingets og kommunenes ansvar. Vi vil arbeide for et opplæringssystem som ivaretar samenes særskilte behov. Vi vil legge til rette for at de nasjonale minoritetene – skogfinner, kvener, romfolk, tatere og jøder – skal kunne ivareta og videreutvikle egen kultur, språk og identitet.

Senterpartiet vil bidra til å sikre gode rammevilkår for næringsutøvelse i samiske bosettingsområder. Bruken av naturressursene i samiske områder må i første rekke komme bosettingen i de aktuelle distriktene til gode.

Senterpartiet vil:

- følge opp handlingsplanen for samiske språk og stortingsmeldingen om samepolitikken

- ha fokus på å styrke samisk språkopplæring i barnehage og skoler innenfor forvaltningsområdet for samisk
- åpne for at skoleelever i de samiske områdene skal kunne velge samisk i stedet for sidemål
- arbeide for at det utdannes flere samiske lærere, førskolelærere og helse- og sosialarbeidere
- støtte tiltak som setter fokus på nasjonale minoriteters språk, kultur og kulturhistorie

Senterpartiet er med andre ord relativt klare og spesifikke på dette punktet.

Sosialistisk Venstreparti

SV har flere omfangsrike avsnitt om språk og språkpolitikk i sine program. De formulerer språkpolitiske synspunkter også i sitt 22-siders prinsippprogram fra 2011: "Likestilling mellom målformene nynorsk og bokmål er et viktig prinsipp. I språk- og litteraturpolitikken skal det offentlige sørge for at de offisielle språkene bokmål, nynorsk, samisk og tegnspråk utvikles gjennom at det skapes og formidles rik og variert skjønnlitteratur og sakprosa." (s.9) Og til slutt i avsnittet "Migrasjon og mangfold" kommer noe som mer er et hint om viktigheten av norskopplæring for innvandrere: "Arbeid og språkkunnskaper henger nøye sammen og er nøkkelen til et liv som aktiv deltaker i samfunnet." (s 10.)

I forslaget til arbeidsprogram er avsnittene om skolepolitikk frie for språkpolitiske standpunkter bortsett fra det lite kontroversielle at SV vil at barna skal lære å lese og skrive og at norsk- og matematikkundervisningen skal styrkes i lærerutdanningen. I avsnittet om høyere utdanning og forskning sies det heller ingenting om språkpolitisk relevante spørsmål, verken om forholdet mellom nynorsk og bokmål, om det samiske språkets plass i denne sektoren eller for eksempel om forholdet mellom engelsk og norsk i læremateriell, undervisning og publisering. I kapitlet om digitalisering (kapittel 8) sies det ingenting om forholdet mellom norsk og engelsk i for eksempel avsnittet om IKT og utdanning. I det omfattende kapitlet "Demokrati og folkestyre" (kapittel 11) sies det ingenting om språk før i et kulepunkt helt mot slutten, i forbindelse med

forbrukerpolitiske mål: SV vil jobbe for ” Et pålegg om mer forståelig produkt- og vilkårsinformasjon.” Et tilsvarende pålegg med hensyn til offentlige utredninger eller informasjonsmateriale er unevnt. Inspirasjon kunne vært hentet for eksempel fra §11 i den svenske språkloven: ”Språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt.”

I kapittel 13, ”Mangfold og integrering”, heter det på side 93 at ” Integrering er en toveis prosess som stiller krav om at både storsamfunnet og innvandrere må tilpasse seg. Alle har en individuell plikt til å gjøre en innsats for å lære seg norsk og å komme i arbeid. Samtidig har samfunnet et ansvar for å sørge for at alle får muligheten til å lære seg norsk og få seg jobb. Hensikten med krav kan ikke være å stenge folk ute, men å inkludere flere.” Noen vil kanskje mene at den siste setningen gjør noe med karakteren av den ”individuelle plikt” som den enkelte har til å ”gjøre en innsats for å lære seg norsk”. På side 94 følger så et eget avsnitt om ”opplæring i norsk og samfunnskunnskap” som er ganske omfattende:

Folk som skal bli boende i Norge må lære seg norsk. Gode norskkunnskaper er viktig for å kunne delta i arbeidslivet og i samfunnet ellers. Det å lære seg norsk gir også bedre muligheter til å bruke den kompetansen folk har med seg til å delta i samfunnet og følge opp barna sine på skole og fritidsaktiviteter. Det er viktig at norskopplæringen er omfattende nok, og av god nok kvalitet, til at det gir en reell mulighet til å lære seg språket. Her er det også viktig at språkopplæringen er praksisnær og styrker muligheten folk har til å utøve det yrket de har med seg, for eksempel gjennom arbeidsplassstilknyttet opplæring.

Etter dette følger en rekke kulepunkt om styrking av norskopplæring og tilrettelegging av den for ulike grupper og deres erfaringer. Etter dette, og påstanden om at ”folk som skal bli boende i Norge må lære seg norsk”, er det interessant at partiet ikke synes å ha noen mening om hvorvidt beståtte prøver i norsk (og samfunnskunnskap) skal være en forutsetning for statsborgerskap. Et klart forslag (s. 96) fra et mindretall i landsstyret (to personer) om at det å bestå slike prøver *ikke* skal være en forutsetning, ble ikke støttet av flertallet der. Men mindretallets standpunkt vant fram på landsmøtet, så formuleringen er nå at SV mener ” at statsborgerskap ikke har språktest og

samfunnsfagsprøve som forutsetning.”

I det kortfattede avsnittet om samer og nasjonale minoriteter framheves språkets betydning særlig for samer:

Språk er kulturbærende. For å kunne bevare kunnskaper og ferdigheter som har utviklet seg gjennom generasjoner, må man sørge for at språket som formidler disse kunnskapene ikke går tapt. Flere samiske språk er i dag et truet som følge av generasjoner med knallharde fornorskingsprosesser og aktiv fortielse. SV mener det er vårt felles ansvar å styrke de samiske språkenes posisjon i Norge. (s.97)

SV vil styrke støtten til samisk språkopplæring og litteratur og styrke arbeidet for språk og kultur for nasjonale minoriteter, heter det så på side 98, uten at virkemidlene spesifiseres.

Det språkpolitiske hovedavsnittet er plassert under kulturpolitikken, i avsnittet ”Språk og litteratur” på side 100:

Å mestre språk og tekst er avgjørende for å tilegne seg kunnskap og delta i samfunnet. Språkpolitikken handler derfor om myndiggjøring av hver enkelt av oss. Samtidig er språket en sentral del av menneskets identitet og historie. Det må ligge til grunn når vi utformer språkpolitikken.

Norsk språk står overfor store utfordringer i møte med engelskdominansen, særlig innenfor academia og næringslivet. SV vil arbeide for at norsk skal være det samfunnsbærende språket på alle områder i Norge. Prinsippet om likestilling mellom nynorsk og bokmål må gjelde på alle samfunnsområder. Samtidig må de samiske urfolksspråkene, de ulike norske minoritetsspråkene og de nyere innvandrerspråkene sikres en levedyktig plass i det norske samfunnet.

Norsk litteratur er helt avgjørende for utvikling og bevaring av det norske språket. SV har som mål at det skal være et bredt tilbud av kvalitetslitteratur, både skjønnlitteratur og sakprosa, tilgjengelig for hele befolkningen. Litteraturen er for viktig til å overlates til markedet alene. SV går inn for en boklov som ivaretar kulturarv og språk gjennom opprettholdelse av fastprissystemet.

Her finner en med andre ord en rekke påstander om språk som det vil være allmenn enighet om. Overgangen fra det allmenne til det spesifikke kravet om en boklov er ikke motivert – både ideologiske og mer konkrete bok-økonomiske argumenter for dette er utelatt i tråd med det slutningsprinsippet som kjennetegner partiprogram flest.

Mer spesifikt blir det i kulepunktene som følger:

SV vil jobbe for

- At alle elever skal møte både nynorsk og bokmål tidlig i skolegangen, og at det skal være obligatorisk skriftlig opplæring i begge skriftspråk på ungdomstrinnet og i den videregående opplæringen.
- At mållova styrkes og virkeområdene for mållova blir klart definert til å gjelde alle offentlige etater uavhengig av organisasjonsform.
- At de samiske språkene blir sikret en levedyktig utvikling både i og utenfor skolen
- Å sikre gode rammer i tilskuddsordningen for norskspråklige lærebøker for høyere utdanning og at eksamen på egen målform skal gjelde alle institusjoner.
- Sidemålsundervisninga må styrkes, og alle elever må få en egen karakter i skriftlig sidemål på vitnemålet, både i ungdomsskolen og i den videregående opplæringen (studieforberedende)
- Sanksjoner mot forlag som ikke leverer alle læremidler til samme tid og pris på begge målformer
- At faget norsk blir obligatorisk for alle som tar grunnskolelærerutdanning.
- Å innføre en boklov

En merker seg her hvordan språket knyttes ensidig til litteraturen og ikke til medier og kommunikasjon mer generelt. Videre merker en seg de unntaksløse formuleringene om obligatorisk opplæring i begge skriftspråk, som da vel også må omfatte samer og andre som ikke har norsk som morsmål.

Venstre

Partiet Venstre ble i tidligere tider gjerne assosiert med målsaken. Dette er det få og små spor etter i det aktuelle programutkastet. Der er formuleringene stort sett gjennomført runde og til dels luftige når det gjelder presiseringer i kontroversielle spørsmål. På side 12, i et avsnitt om "språkopplæring", heter det:

Venstre vil stille krav til bredde i språkkunnskapene hos alle. Vi vil innføre et obligatorisk fremmedspråk i tillegg til engelsk fra 5. trinn og gjøre det enklere for elever som har et fremmedspråk som morsmål å få formell opplæring i dette språket som et valgfag.

Sidemålsopplæring skal fortsatt være en viktig del av norskfaget. Elevene må møte bredden i det norske språket gjennom hele skolegangen, og begge målformer må brukes i andre fag enn norsk. Vi må ta utfordringene knyttet til nynorsk som hovedmål på alvor, slik at elevene får et kvalitativt godt tilbud og en opplæring som gjør at nynorsk blir et reelt alternativ for de som ønsker det.

Det er ikke godt å si hva dette betyr med hensyn til sidemålsundervisning og egne karakterer i sidemål i ungdomsskole og videregående skole.

På side 65 handler det om "Urfolk og minoriteter". Der sies følgende:

Et demokrati må kunne ivareta og når nødvendig styrke minoritetenes kulturelle og sosiale rettigheter. Norge har forpliktet seg gjennom urfolkskonvensjonen og konvensjonen om nasjonale minoriteter til å ivareta Norges urfolk og nasjonale minoriteter. Venstre vil gjennom økt dialog mellom lokalsamfunn, sentrale myndigheter og Sametinget arbeide for å sikre bærekraftig forvaltning av naturressurser og ivaretagelse av de ulike samiske kulturtrekkene.

Venstre vil:

Anerkjenne alle de nasjonale minoritetenes språk som egne språk og samarbeide med andre nordiske og europeiske land for å ta vare på disse.

Det språkpolitiske i viljeserklæringen her er knapt kontroversielt, og helt uten spesifisering i form av ønskede politiske tiltak.

I kapitlet "Kultur og informasjon" kommer det språkpolitiske avsnitt på side 75:

Norge har to likestilte riksspråk, et samisk språk, norsk tegnspråk, og et særskilt ansvar for språkene til de nasjonale minoritetene. En aktiv litteraturpolitikk og særskilte tiltak for minoritetsspråk bidrar til å sikre folkestyret og kulturarven. Fortsatt fellesnordisk språkforståelse forutsetter at film og fjernsyn sendes teksten, ikke dubbet, når programmet er statlig finansiert eller støttet. Arbeidet med å legge til rette for å få utviklet gode læremidler på norsk for høyskoler og universitet, må videreføres.

Mangelen på spesifisering av tiltak må sies å være slående. Det mest spesifiserte er kravet om teksting i stedet for dubbing av statlig finansierte eller støttede audiovisuelle produksjoner. De som importerer svenske og danske audiovisuelle produksjoner må altså sjekke forekomsten av statlig støtte i produksjonen av dem.

I kapitlet "Innvandring og integrering" blir spørsmålet om norskopplæring for innvandrere tatt opp. På side 80 heter det:

Alle i Norge skal gis reell mulighet til å mestre norsk språk og samfunnsforståelse. Samtidig har den enkelte som kommer til Norge også en forpliktelse til å sette seg inn i språk og normer. Integrering er en gjensidig prosess.

Hva disse synspunktene skal få av konsekvenser med hensyn til politiske vedtak, er ikke omtalt. På side 82 blir det sagt noe mer konkret:

Det må være enkelt å få opplæring i norsk. Venstre vil tilrettelegge for frivillige organisasjoner som arbeider med å fremme integrering på ulikt vis. Organisasjonsdeltagelse er en arena for norskopplæring, etablering av nettverk og en måte å lære demokratiske spilleregler på.

Venstre vil:

- Gi alle nyankomne til kommunen en velkomstpakke med informasjon og en primærkontakt som kan være mentor for praktiske spørsmål og avklaringer mot det offentlige.
- Evaluere og styrke dagens norskopplæring og introduksjonsprogram.

I avsnittet “Skole og integrering”, også på side 82, følger så et par bemerkninger om norskopplæring i skolen: Venstre vil “[a]rbeide med å fornye og forbedre undervisningen i norsk, slik at alle barn og unge får et godt grunnlag for læring og for deltakelse i arbeids- og samfunnsniv” og “[g]i skolene mulighet til å gi tilbud om norskopplæring til elevenes foresatte.”

Venstre vil “at søkere må kunne beherske minimum av norsk muntlig for å kunne erverve norsk statsborgerskap.” Dette er en så svak og vag formulering at den ikke kan sies å representere et egentlig krav til norskkunnskaper.

Noen konklusjoner

Partiene er slående enige om at språk er viktig, ja, grunnleggende viktig, for den enkelte og samfunnet. Variasjonen når det gjelder politikk i spørsmål om språk, er imidlertid stor, ikke minst når det gjelder konkretisering og detaljeringsgrad.

I forhold til den offisielle likestillingen av bokmål og nynorsk, er det for det første verdt å merke seg at *ingen* av partiene tilbød publikum nynorske versjoner av programutkastene som ble gjort tilgjengelige på nettet. Primo juni kan en imidlertid registrere at Senterpartiet har lagt ut en nynorsk versjon av det vedtatte prinsipp- og handlingsprogrammet sitt. Kanskje andre har fulgt eller vil følge etter?

Det er videre åpenbart at de som er opptatt av at nynorsken skal støttes aktivt for eksempel gjennom håndheving av kravet om svar fra offentlig forvaltning på det språk en selv bruker, ikke kan vente støtte fra Fremskrittspartiet og Høyre. Begge er eksplisitt

for å oppheve denne regelen. Disse partiene går også utvetydig inn for å fjerne obligatorisk undervisning og eksamen i sidemål i ungdomsskole og videregående skole. Verken Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti eller Venstre har klare standpunkter i disse sakene. Utvetydig støtte for nynorsken på dette området fins bare i programmene for Rødt, Senterpartiet og SV.

De eneste partiene som eksplisitt nevner presset fra engelsk, er Senterpartiet og SV. Kristelig Folkeparti nevner at våre nasjonale språk settes under press i et internasjonalisert samfunn, men nevner ikke engelsk spesifikt. SV nevner både akademia og næringslivet som områder hvor presset fra engelsk er særlig følbart, mens Senterpartiet nøyer seg med eksplisitt å nevne høyere utdanning. En må gå ut fra at dette skyldes at de andre partiene ikke ser dette som et problem verdt omtale. Ingen av partiene nevner heller svekkelsen av ferdigheter i andre fremmedspråk - særlig tysk og fransk - som noe en bør gjøre noe med. Venstre vil imidlertid "innføre et obligatorisk fremmedspråk i tillegg til engelsk fra 5. trinn og gjøre det enklere for elever som har et fremmedspråk som morsmål å få formell opplæring i dette språket." Det er vanskelig å avgjøre om dette mest er innrettet på fremmedspråklige elevers opplæring i sitt morsmål eller om det handler om alle elevers rett til å lære seg flere fremmedspråk enn engelsk. Konsekvensen er imidlertid det viktige

Når det gjelder samisk og nasjonale minoriteters språk, er de gjennomgående positive holdningene et hovedinntrykk. Svakest er Høyre, som ikke sier noe som helst spesifikt om språk i denne sammenhengen. Men flere partier er utydelige når det gjelder hva velviljen mer konkret skal resultere i når det gjelder politiske tiltak. Det mest konkrete ut over et løfte om støtte, er i Arbeiderpartiets program at samisktalende elever skal kunne velge bort sidemål til fordel for samisk. Dette synspunktet uttrykkes noenlunde likt av Senterpartiet, mens Rødt går inn for at "retten til samisk som reelt 1. språk" skal "gjennomføres i hele utdanningsløpet". Dette kan tolkes som et krav om å få bruke samisk språk i eksamensbesvarelser og oppgaver ved alle universitetsksamener i Norge. Partiene som klart går inn for obligatorisk sidemåls eksamen for alle, har ikke formulert et standpunkt her men vil måtte gjøre unntak for samisktalende om de skal

støtte Arbeiderpartiets og Senterpartiets syn. For de øvrige partienes vedkommende er holdningen også uklar på dette punktet.

Alle partier mener at det er viktig at innvandrere lærer seg norsk. Forskjellene er imidlertid store når det gjelder hvilke tiltak en mener må til for å nå dette målet – og hvilke konsekvenser en mener manglende norskkunnskaper skal få for eksempel med hensyn til innvilgelse av norsk statsborgerskap. Når det gjelder det siste, er Høyre og Fremskrittspartiet de tydeligste: Bestått prøve i norsk og samfunnskunnskap skal være en forutsetning. Kristelig Folkeparti ser også ut til å mene noe slikt, ved sitt krav om ”grunnleggende kunnskaper i norsk”. Venstre begrenser seg til ”beherske minimum av norsk muntlig”, noe det er vanskelig å se representerer et egentlig krav om beherskelse av norsk språk. Arten av tiltak og detaljeringsgraden med hensyn til sikring og styrking av norskopplæringen for innvandrere varierer mye, i noen grad avhengig av generelle innvandrings-, flyktnings- og asylpolitiske holdninger.

Et prinsipielt spørsmål som savner behandling i samtlige programmer, er hvor lang tid det skal ta før et minoritetsspråk skal kunne regnes som ”nasjonalt minoritetsspråk”. Alle partier ser ut til å slutte opp om den etablerte definisjonen av dette begrepet, og synes å støtte tanken om at det er et offentlig ansvar at disse språkene gis muligheter til fortsatt liv og utvikling. Nå har det vært en pakistansk minoritet i Norge i snart et halvt århundre. Kan en tenke seg å gjøre urdu til nasjonalt minoritetsspråk på sikt, eller er dette en urimelig tanke? Den som lever får se.

TABELL 1: OVERSIKT OVER PARTIENES SPRÅKPOLITIKK									
	R	SV	AP	SP	MDG	KrF	V	H	FrP
Erklærer generelt at språk er gr.l. viktig	x	x	x	x	x	x		x	x
Nynorsk prinsippprogram tilgjengelig	x	x							
Nynorsk arb./valgprogr. tilgjengelig				x					
Sidemålsopplæring obligatorisk	x	x		x	x		(x) ¹	MOT	MOT
Publikum skal svares i egen målform	x	x			x			MOT	MOT
Krav til målbruk i mediene	x					x			x ²
Nevner press fra engelsk som problem		x		x	x	(x) ³			
Dok. norskkunnsk. vilkår for statsborgersk.			x		x	x	(x) ⁴	x	x
Norskopplæring for innvandrere styrkes⁵	x	x	x	x	x		x		x
Støtter morsmålsopplæring for innvandrere	x						(x) ⁶		
Spesifisert støtte til samisk språk i skolen⁷	x		x ⁸	x					
Spesifisert støtte til nasj. minoriteters språk⁹									

¹ Sidemålsopplæring skal "fortsett være en viktig del av norskfaget"

² Riksdekkende medier "bør velge språk som treffer flest"

³ "I et åpnere internasjonalt samfunn blir våre nasjonale språk satt under press"

⁴ Venstres formulering er svært svak: "beherske minimum av norsk muntlig"

⁵ Alle forutsetter at det skal gis slik opplæring. Det er krysset av for de som mer eller mindre direkte indikerer styrking av tilbudet

⁶ "...gjøre det enklere for elever som har et fremmedspråk som morsmål å få formell opplæring i dette språket som et valgfag."

⁷ Alle partier er generelt velvillige

⁸ "skoleelever i de samiske områdene skal kunne velge samisk i stedet for sidemål". SP har en tilsvarende programpost, men også mer

⁹ Alle partier er generelt velvillige

DEL 2

SPRÅKBRUKEN I PARTIPROGRAMMENE: EN RETORISK ANALYSE

1. Innledning

Hovedhensikten med det følgende er å presentere en lesning av norske partiprogram fra en politisk interessert borgers synsvinkel. Hva slags tekster er dette? Hvordan henvender partiprogrammene seg til leserne? Hva slags samfunnsforståelse representerer de ulike programmene, hvilke samfunnsproblemer peker de ut, og hvilke løsninger foreslår de – og særlig, *hvordan* gjør de dette?

Gjennomgående vil det være snakk om å undersøke hvordan det norske språket brukes i partienes framstillinger av samfunnet og deres forslag til løsninger. Men her skal det ikke primært handle om grammatikk eller målformer. Den sentrale målsetningen er å gi en karakteristikkk av partiprogrammene som sjanger, kunne en si, og dessuten eventuelt å diskutere dem opp mot hverandre med henblikk på hvordan de henvender seg til leserne, hvordan de er disponert, hvordan de framstiller samfunnet og partienes rolle i forhold til det, hvordan de argumenterer.

Dette er med andre ord en liten *retorisk* studie. Retorikken er læren om effektiv kommunikasjon med henblikk på et mer eller mindre bestemt formål, altså en lære om påvirkning gjennom en eller annen form for "tale". I størst mulig grad vil jeg styre unna bruk av retoriske begreper, som det finnes svært mange av, selv om jeg snart skal introdusere noen få helt elementære. Det er tenkemåten i det følgende som best kan karakteriseres som retorisk. Ofte vil en slik gjennomgang innebære at en kommer tett inn på politiske spørsmål. Men en egentlig politisk vurdering er ikke min oppgave her. Den er det andre – først og fremst velgerne – som må foreta.

Den retoriske tradisjonen har siden Aristoteles skilt mellom tre hovedtyper av taler. Den første, rettstalen, er enten anklager eller forsvar, dreier seg om fortiden og hva som er henholdsvis rettferdig eller urettferdig (forensisk retorikk). Den andre typen er rådstaler, også kalt deliberative eller rett og slett politiske taler, som dreier seg om framtiden og om hva som er gunstig eller ugunstig for det aktuelle fellesskapet talen

handler om (deliberativ retorikk). Den tredje taletypen kalles på norsk gjerne "anledningstaler". De handler om det nåtidige og utdeling av ros eller ris (epideiktisk retorikk). Partiprogram er med andre ord i utgangspunktet å regne som "rådstaler", som innlegg i en diskusjon om Norges framtid og hvordan den skal bli best mulig.

For enhver tale gjelder det ut fra den retoriske tradisjonen en viss prosedyre. En må bestemme hva den skal romme av argumenter (inventio), hvordan argumentene skal ordnes (dispositio), og hvordan talen skal formuleres mest mulig effektivt og tiltalende (elocutio) – og så skulle den memoreres og framføres for publikum. I denne sammenhengen er det naturligvis de tre første aspektene ved talearbeidet som er relevante.

Talens formål er i retorisk perspektiv alltid å overbevise publikum om at taleren har rett – og at de følgelig må handle deretter, det vil her primært si å stemme på det aktuelle partiet. En skiller i tradisjonen mellom tre typer "overtalelsesmidler". Det første er ethos, som dreier seg om å gi publikum et godt inntrykk av taleren og overbevise dem om at han eller hun vil dem vel. Det andre er logos, som handler om rasjonelle argumenter, altså at talen framstår som sannferdig og fornuftig. Det er her en retorisk vurdering vil komme nær en politisk, fordi vurdering av sannhetsgehalt og fornuft naturlig nok avhenger i betydelig grad av hvordan den som analyserer oppfatter virkeligheten. Tredje middel er pathos, det vil si bruken av argumenter som primært er rettet mot publikums følelser. Politikk handler i større grad enn mange liker å forestille seg også om mobilisering av følelser: Engasjement er ikke et rent intellektuelt fenomen.

Med dette på plass er det på tide å gå inn i materialet. Analysen som følger er ikke "total", den handler om noen utvalgte, mer eller mindre sentrale og/eller slående trekk ved partiprogrammene som til sammen danner en karakteristikk av denne politiske talegenren.

2. Valg, partier, program

Norge er et såkalt liberalt demokrati, hvor politiske partier fungerer som formidlere mellom politiske forestillinger og strømninger i befolkningen og de

beslutningsprosessene som er lokalisert i parlamentariske forsamlinger på lokalt (kommunene), regionalt (fylkene) og sentralt nivå. Norge var etter datidens forhold et temmelig avansert demokrati alt fra 1814, men partiene ble ikke til før innføringen av parlamentarismen i 1884, 70 år seinere. De hører altså til i det en kunne kalle et modent, moderne nivå i demokratiet, der parlamentarismen ble fulgt av de avgjørende stemmerettsutvidelsene i 1898 (allmenn stemmerett for menn) og 1913 (allmenn stemmerett for kvinner).

Det norske flerpartisystemet skiller seg fra to- og trepartisystemer i andre avanserte demokratier ved sitt mangfold: I Stortinget er nå sju partier representert og et par andre har mer og mindre berettigede håp om å komme inn ved valget høsten 2013. Det norske mangfoldet er nært knyttet til landets historiske kulturgeografi, som bidro til å oppløse den opphavelige todelingen mellom de løse, idébaserte partiene Venstre og Høyre. Statsviteren og sosiologen Stein Rokkans klassiske artikkel «Geografi, religion og samfunnsklasse: Kryssende konfliktlinjer i norsk politikk» (1967) har forblitt en nøkkel til forståelsen av dette fenomenet. Den dreier seg kort fortalt om hvordan spenningene mellom sentrum og periferi kom til uttrykk gjennom regionalt fordelte "motkulturer" som på ulike vis motsatte seg sentralisering og homogenisering. Det kunne de gjøre fordi de også manifesterte seg i og gjennom politiske partier. Det kulturelle og geografiske mangfoldet i det tynt befolkede landet forkludret slik ikke minst en rettlinjert deling mellom en høyreside og en venstreside i politikken i det industrialiserte Norge. Selv om det med Arbeiderpartiets dominerende stilling ble etablert en slik skillelinje mellom "borgerlige" og "sosialistiske" partier, har det i konkret politisk arbeid hele tiden blitt dannet saksrelaterte allianser på tvers, både lokalt, regionalt og sentralt. Et historisk "borgerlig" parti, Senterpartiet, som med sine røtter i det gamle Bondepartiet kan sies å ha befunnet seg svært langt til høyre en gang, har nå i åtte år sittet i regjering med de to sosialistiske partiene SV og AP. Det sier sitt om kompleksiteten. Den er ikke blitt vesentlig mindre etter at den tradisjonelle industriens rolle er næringsmessig redusert og etter at landet, under påvirkning av mediestrukturer og sterke sentraliseringskrefter, kulturgeografisk er tettere sammenknyttet enn noen gang før.

Dette er et raskt riss av bakgrunnen for at det å lese norske politiske partiers program med tanke på å identifisere likheter og forskjeller mellom dem, er en relativt krevende

øvelse. Det foreligger meg bekjent ingen undersøkelser av i hvilken utstrekning programmene faktisk blir lest i sin helhet av velgerne – enn si av partienes medlemmer. De brukes imidlertid flittig i offentlige politiske diskusjoner av den politiske debattens regissører og aktører – politikere, journalister og kommentatorer av ulike slag. Det er derfor all grunn til å ta dem alvorlig som grunnleggende politiske dokumenter, uansett lesernes antall. Det er det da også meningen å gjøre i det følgende.

3. Partiprogrammene som skriftstykker

Partiprogrammene foreligger på et eller annet tidspunkt tidlig i valgkampen i trykte utgaver, men de er i våre dager enklest tilgjengelige for interesserte på partienes nettsider. Der finner en utkast fra programkomiteer som har arbeidet i forkant av partienes landsmøter, enkelte endringsforslag – og så, etter landsmøtene, de endelige versjonene partiene går til valg på. Dette siste tar åpenbart tid – 5 mai i år var det ikke mange partier, om noen, som hadde rukket å legge ut ferdig korrekturleste versjoner.

Enkelte partier skiller mellom generelle prinsipp-program og mer konkrete arbeids- eller handlingsprogram for den aktuelle stortingsperioden. Det gjelder to av venstresidens partier, Sosialistisk Venstreparti og Rødt, men også Høyre og Fremskrittspartiet. Partiene mellom disse ytterkantene i den tradisjonelle venstre-høyreskalaen nøyer seg med noen innledende passasjer om idéer og verdier før de går over til å ta for seg mer spesifikke saksområder.

Programmene er til dels svært omfattende dokumenter. Ut fra forslagene på nettet, kan en lage denne omtrentlige oversikten over volumet: KrF har rekorden, med 169 sider. SV er en god nummer to med et 22 siders prinsippprogram og et arbeidsprogram på hele 134 sider – til sammen er det altså 156 sider en skal gjennom om en vil sette seg grundig inn i hva partiet vil. Nummer tre er Venstre med 103 sider. Fremskrittspartiet har 11 sider prinsippprogram og 86 sider handlingsprogram – til sammen 97 sider. Høyre har 74 sider pluss et 15 siders prinsippprogram fra 2008, til sammen 89 sider. Ap har 84 sider, mens SP nøyer seg med 60 sider. De små partiene som nå er uten Stortingsrepresentasjon fatter seg i relativ korthet, men har også mye de vil ha

programfestet: De Grønne stiller med et 70 siders arbeidsprogram, mens Rødt skiller seg ut ved å ikke bruke pdf-formatet på sitt program på nettet, så en gjetning på sideantall må til: kanskje 60 sider for prinsipp- og arbeidsprogram til sammen.

Tenker en seg at en ytterst seriøs (førstegangs)velger setter seg fore å lese alle disse partienes programmer, må vedkommende altså pløye gjennom oppunder 800 sider tekst. Og det dreier seg ikke om særlig lettløpende prosa. Snarere kan stilen gjennomgående karakteriseres som heller stivbeint, oftest abstrakt, med veksling mellom prinsipielle synspunkter, selvfølgeligheter, runde formuleringer og helt spesifikke påstander, både beskrivende og normative. Partiprogrammene er tungt lesestoff.

4. Programmenes intenderte lesere

De nevnte trekkene ved programmene – volumet og deres språklige karakter – reiser spørsmålet om hvem som er de intenderte eller forestilte leserne av dem. I mer og mindre akademisk tekstanalyse er den forestilte eller innskrevne leseren i en tekst noe en analytiker gjerne vil forsøke å karakterisere.

Den ideelle leseren av hele partiprogram må ut fra en slik tankegang være svært bredt orientert med hensyn til allmenn samfunnskunnskap, idéhistorie og konkrete politiske saksområder. Ikke mange faktiske velgere kan egentlig ta kunnskapsbasert stilling til, som et tilfeldig eksempel, dette punktet i FrPs handlingsprogram:

Strømnettet er avgjørende for kraftforsyningen, og myndighetene har et overordnet ansvar for denne infrastrukturen. Det er behov for en effektiv og rasjonell organisering av nettselskapene, slik at vedlikehold av nettet blir optimalt, leveringssikkerheten høy og forbrukernes kostnader lave. Det er viktig at nettselskapene stimuleres til å bygge ut nett som muliggjør lønnsom kraftutbygging. De nettselskapene som ikke oppfyller sine forpliktelser ved vedlikehold og oppgraderinger bør ikke få ta ut utbytte til sine eiere. (s 21)

Et annet tilfeldig eksempel kan være dette punktet i APs program, om fiskeripolitikk:

Det må ikke innføres ordninger som gir en enkelt utøver en fast varig andel av den nasjonale fangstkvoten. Nasjonale myndigheter skal årlig kunne avsette inntil 10 prosent av den nasjonale kvoten til landing og bearbeiding i spesielt utsatte distrikter for å sikre sysselsettingen i industrien. (s.41)

En ideell leser må også være både tålmodig og språklig generøs. Slike lesere er det ikke særlig mange av. Journalisten Jon Hustad (i ukeavisa *Dag og Tid*) har lest dem alle våren 2013, og har i det minste på sin Facebook-vegg lovet seg selv og oss andre at han aldri vil gjøre det igjen. De fleste programmer har innslag av lengre ramser med relative selvfølgeligheter iblandet gjentakelser og mer spesielle og gjerne litt gåtefulle formuleringer, som – igjen tilfeldig valgt – i disse passasjene fra SPs program:

Senterpartiet vil utvikle et samfunn basert på forvaltertanken –at det vi har i dag skal overlates til neste generasjon i bedre stand enn da vi overtok det. Dette preger vårt syn på naturen, miljøet og økonomien. Det overordnede prinsippet for miljøpolitikken og den økonomiske politikken vår er derfor økonomisk utvikling innenfor rammene av bærekraftig bruk. Ressursene skal brukes på en slik måte at de varer lenge og ikke utpines av for intensiv bruk eller forurensing. Veksten skal ikke være større enn naturen og samfunnet kan tåle.

I Senterpartiets miljøpolitikk står mennesket i sentrum. I vårt økologiske helhetssyn har mennesket et naturlig ansvar for å ta vare på naturen og miljøet. Menneskets framtid er avhengig av at naturens funksjoner, produksjonsevne og mangfold opprettholdes. Senterpartiet står i en tradisjon som mener at ressursene nyttes best gjennom bærekraftig bruk. Vi kan ikke frede oss til en bærekraftig utvikling. Folkelig deltakelse og engasjement er derfor en av bærebjelkene i vår miljøpolitikk. (s. 6)

Her er det høy grad av redundans (unødvendige gjentakelser av informasjon): Begrepet ”bærekraftig” brukes tre ganger inkludert definisjonen: ”Veksten skal ikke være større enn naturen og samfunnet kan tåle.” Slutningen fra den egentlig klart polemiske

påstanden "vi kan ikke frede oss til en bærekraftig utvikling" til at "folkelig deltakelse og engasjement er *derfor* [uthevet her] en av bærebjelkene i vår miljøpolitikk", er gåtefull: Hvem har hevdet at vi kan frede oss til en bærekraftig utvikling? Og hvis folkelig engasjement ikke minst gjelder fredning av det ene eller det andre stykket natur, hva blir det da av denne bærebjelken i Senterpartiets miljøpolitikk?

Det finnes altså neppe mange ideelle lesere. Derimot finnes det en god del mennesker som vil lese disse tekstene på en mer begrenset, målrettet måte. Det kan være journalister eller andre som er på jakt etter formuleringer på visse områder som kan brukes i forbindelse med en kritisk undersøkelse av forholdet mellom teori og praksis, eller lære og liv. Det kan være velgere med spesiell interesse for og kompetanse på bestemte saksområder som vil være interessert i partienes standpunkt og forslag på disse områdene. En tredje gruppe er partienes medlemmer og aktivister som leser egne eller andres program med sikte på å forberede seg til politisk dyst. De vil også mest sannsynlig konsentrere seg om bestemte saksområder, samtidig som det nok er i denne kategorien en finner de få som leser det hele eller det meste – i alle fall av egne partiers program.

Programtekstene er tilpasset disse leserne: De er klare til å bli lest stykkevis og delt. De er dokumenter med mange forfattere som handler om svært mange ting. Kapitler, avsnitt og programposter brukes da også, som nevnt, oftest isolert fra resten, i alt fra spesielle trykksaker til spesielle debatter.

Hver av disse delene har forutsetninger av både kunnskapsmessig og ideologisk art som vanskelig kan gjøres eksplisitte uten å sprengte formatet. KrF skiller seg her positivt ut ved å inkludere faktabokser og forklarende fotnoter i teksten på visse punkter – om for eksempel antallet aborter i Norge, utviklingen i befolkningens sammensetning eller om hva kronisk utmattelsessyndrom er for noe. Utvalget og vinklingen av disse fakta-innslagene er naturligvis diskutabile, men de viser i alle fall til allment tilgjengelig kunnskap om de respektive feltene. Også Venstres program har slike faktabokser med definisjoner av mer tekniske begreper som "kvotemarkedet" (s 22), "grønne sertifikater" (s 23), "TFO-ordningen" (s 25) og for eksempel "private risikokapitalfond" (s.39):

Et risikokapitalfond er en gruppe investeringsverktøy som primært investerer i finansiell kapital av tredjepartsinvestorer. Dette innebærer at risikoen forbundet med investeringen er for stor for et standard kapitalmarked eller for en bank.

Det er neppe helt sikkert at finansielt uopplyste borgere blir mye klokere av akkurat denne siste forklaringen. Men hovedsaken er at de to sentrumpartiernes intenderte lesere ikke anses verken som allvitende eller som uinteresserte i å ha ordentlig informasjon som basis for sin oppfatning på de aktuelle områdene. I realiteten er politiske beslutninger på ethvert område nå helt avhengig av utredning, forskning og diverse andre mer og mindre kunnskapsbaserte innslag og innspill i de politiske prosessene. Partiprogrammene er åpenbart rettet mot folk som er kunnskapsrike eller kunnskapssøkende.

Programmenes intenderte lesere forutsettes ikke overraskende også å være allment politisk interesserte. Prinsippprogrammene og handlingsprogrammene integrerte prinsipp- og verdiavsnitt er tenkt å gi sammenheng til virvaret av saksområder, prioriteringer, standpunkter, ønsker og forslag. Dette må en anta er spesielt viktig for partiernes medlemmer: Partimedlemskap innebærer primært en tilslutning til en bestemt politisk, normativ orientering og forutsetter ikke at en er enig i alle partiets programposter, ikke en gang alle partiets bredere syn på bestemte områder.

Dette peker mot den betydningen programmene har internt i hvert parti. Arbeidet med programmet er store politiske dugnader der alle nivåer i partiet er inne og bidrar. Det styrker ideelt tilhørigheten eller identiteten i organisasjonene og motiverer til innsats for partiet og dets kandidater i valgkampen. Samtidig er det i disse prosessene rom for at spesielle yrkesgrupper eller interessebaserte grupper av andre slag kan fremme sine spesielle, mer og mindre kompetente syn på ulike underområder. Den radikale forskjellen i detaljeringsgrad mellom ulike saksområders programavsnitt sier også noe om medlemsmassens sosiologiske sammensetning. Ett eksempel kan være diskrepansen i detaljeringsgrad mellom SVs sosial- og skolepolitikk på den ene siden og næringspolitikken på den andre. Et annet kan være KrFs omfangsrike avsnitt om "Retten til liv", helse-, sosial- og familiepolitikk – i forhold til for eksempel finanspolitikk, skatter og avgifter og forsvarspolitik. Dette samspillet mellom hvor partiene legger de

sakkunnskapsbaserte tyngdepunktene i programmene og hvor de sosialt sett har oppslutning er nært knyttet til deres generelle politiske profiler – som høna er til egget, så å si: Det er ikke godt å si hva som kommer først. Tilsvarende vil leserne av programmene bli invitert til å betrakte de ulike feltene med de spesielt interessertes briller, og det krever både god sakkunnskap og ideologikritisk blikk å lese de ulike avsnittene på en kritisk drøftende måte.

5. Enkelt – men abstrakt

Utformingen av programmene rent språklig og med hensyn til visuell presentasjonsform sier også noe om hvordan partiene forestiller seg leserne og dermed velger å henvende seg til dem.

Språket i programmene er ikke innfløkt akademisk i setningsbygningen. Her fins få eller ingen eksempler på noe som minner om kansellistil. Enkle hovedsetninger er hovedregelen. Dette gir tekstene en grad av tilgjengelighet – det formidler et ønske om at de skal være allment tilgjengelige: De henvender seg slik sett til "alle". Likevel er språket gjennomgående *abstrakt*: Formuleringene skal gripe over den til dels store kompleksiteten i saksforholdene som de refererer til. Konkrete eksempler, som viser til nyhetsoppslag, individuelle skjebner, anekdoter fra bestemte situasjoner eller lignende, er praktisk talt ikke-eksisterende.

Unntak fra denne regelen finner en fremst i Aps program. Hvert hovedkapittel innledes med et utsagn fra et enkeltmenneske. To av dem er identifisert med fornavn, etternavn og stilling: Finansminister Sigbjørn Johnsen og utenriksminister Espen Barth Eide. Vi får ikke vite hvor gamle de er. De fire andre er identifisert med fornavn, alder, yrke og bosted. Slik åpner for eksempel kapittel 2, om "Våre ideer":

Jeg har ofte vært på reise i mitt arbeid. Mange samtaler med arbeidskolleger i andre land har gjort meg bevisst på kvalitetene i vårt norske samfunn: Små forskjeller, gode ordninger for å bevare sterke, harmoniske fellesskap og like muligheter

til å realisere egne ambisjoner.

Ikke minst er det viktig at vi alle i barndom og tidlig ungdom går på samme skole. Erfaringene fra en felles skoletid skaper tillit, tilhørighet, og grunnlag for harmoniske felleskap i voksenlivet.

Even, 65 år, Siviløkonom, Asker.

Både Even, "Kjersti, 30 år, Oslo. Lærer i videregående skole", "Torleif, 82 år, Oslo. Pensjonist", og "Solveig, 37, Haugesund. Daglig leder i maritim sektor" trekker på sine yrkes- og livserfaringer i det de sier. De tjener som representanter for "vanlige mennesker", altså velgerne, og er ment å gjøre programmet mer menneskelig, eventuelt varmt og nært. At alle, med et mulig unntak av pensjonisten Torleif, tilhører grupper med høyere utdanning, og at alle, med unntak av Solveig i Haugesund, kommer fra Osloområdet, er litt påfallende og følgelig ikke politisk uinteressant. Men hovedsaken, at de skal gi velgernes røst en plass i programmet, står naturligvis fast.

FrP har et ryddig oppsatt prinsippprogram med pene, reklamelignende fargefotoillustrasjoner. Men Arbeiderpartiet er det eneste partiet som har illustrert stortingsvalgprogrammet med fotografier og et figurativt, stilisert stykke omslagsgrafikk i nyanser av rødt. Fotografiene er i svart-hvitt og fyller det meste av første side i hvert hovedavsnitt – sitatene fra de nevnte personene har plass under dem. Illustrasjonene virker ikke valgt med spesiell omtanke. Omslagets forside viser et stilisert landskap av åskammer med spredte grantrær. Hvordan dette er tenkt å støtte opp under programmets tittel – "Vi tar Norge videre", er en smule gåtefullt. Baksiden er ikke mer opplysende: Den viser et lignende landskap, men nå med en vannflate som kan bety at en har tenkt på "kyst" som pendant til forsidens "innland". Fotografiene ved hovedavsnittenes begynnelse virker tilfeldig valgt og er estetisk sett stort sett i beste fall middelmådige.

Ap har med andre ord forsøkt å tenke på virkemidler som skal bidra til å gjøre programmet mer leservennlig og inviterende – for slik å styrke tekstens ethos-appell, for å bruke en term fra den klassiske retorikken: Ap tenker på *dere* og deres beste, vi er på talefot med *dere*. Det er en god tanke, men gjennomføringen i praksis kunne altså vært bedre.

6. Ideologienes rolle: Små og store fortellinger om samfunnsutviklingen

Språket i partiprogrammene er gjennomgående *ideologisk* preget. Prinsippprogram og prinsippdeler av programmene er selvfølgelig erklært ideologiske, i den forstand at begreper og ordbruk ellers viser til et mer eller mindre sammenhengende, verdibasert tanke-system. Samtidig vil enkelte partier gjerne redusere muligheten for å avskrekke potensielle velgere ved å framstå altfor ideologisk stramt. Høyre åpner for eksempel sitt prinsippprogram med en gjengivelse av sin formålsparagraf:

Høyre vil føre en konservativ fremskrittspolitikk, bygget på det kristne kulturgrunnlag, rettsstaten og folkestyret, for å fremme personlig frihet og sosialt ansvar, medbestemmelse og eiendomsrett, og et forpliktende nasjonalt og internasjonalt samarbeid.

I den en gang viden kjente "Maos lille røde" ble nødvendigheten av "å gå på to bein" i politikken framhevet. I Høyres formålsparagraf ytrer dette politiske prinsippet seg ved en nærmest vaggende gangart der hvert eneste ledd har en balanserende kvalifikasjon: "Konservativ" balanseres, nærmest i et såkalt oxymoron, med det atskillig mindre bevarende "fremskrittspolitikk"; "kristne" balanseres med "kulturgrunnlag" for å motvirke inntrykket av et religiøst livssyn; "rettsstaten" balanseres med "folkestyret"; "personlig frihet" balanseres med "sosialt ansvar"; "eiendomsrett" balanseres med "medbestemmelse", og "forpliktende internasjonalt samarbeid" balanseres med like forpliktende "nasjonalt samarbeid".

Kontrasten til Høyres påtenkte samarbeidspartner FrP, er her tydelig. Slik åpner for eksempel FrPs prinsippprogram for 2009-13 avsnittet "Fremskrittspartiets prinsipper":

Fremskrittspartiet er et liberalistisk folkeparti. Det bygger på Norges grunnlov, norsk og vestlig tradisjon og kulturarv, med basis i det kristne livssyn og humanistiske verdier.

Hovedmålet er sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep. Det fundamentale i vårt samfunnssyn er troen på, og respekten for, det enkelte menneskets egenart og retten til å bestemme over eget liv og økonomi. Enkeltmennesket er, sammen med familien og eiendomsretten, det grunnleggende i samfunnet.

Her kommer altså kristent livssyn inn som "basis" for "norsk og vestlig tradisjon og kulturarv". Men "humanistiske verdier", som noen kanskje ville tro var en del av vestlig kulturarv, er lagt til med en slags balanserende funksjon: Vi er ikke bare kristne, vi er humanister også, noe det altså må være grunn til å presisere. Eiendomsretten og "retten til å bestemme over eget liv og økonomi" er ikke balansert med verken "sosialt ansvar" eller "forpliktende samarbeid". Det kan virke som det vil være en viss spenning mellom Fremskrittspartiets fremskrittspolitikk og Høyres. Fremskrittspartiet har et klart tegnet politisk prosjekt som velgerne kan ta stilling til. Klarhet vil av mange regnes som en politisk dyd det ofte syndes mot.

Balansehensyn er heller ikke særlig framtreddende i venstresidens prinsippprogram. Der spiller i stedet store fortellinger om historisk utvikling en betydelig rolle. Slik åpner SV sitt prinsippprogram, etter en ingress:

Menneskeheten skaper sin egen historie. Derfor har vi også mulighet til å styre den samfunnsmessige utviklingen. Utbytting, undertrykkelse, krig, nød, klimaendringer og ødeleggelse av miljøet er alt sammen menneskeskapte fenomener som menneskene kan fjerne. Men vi starter ikke med blanke ark, kapitalismen er det dominerende samfunnssystemet. Det er mulig å skape en rettferdig og miljøvennlig verden, men det forutsetter at det kapitalistiske systemet erstattes – nasjonalt og globalt – av et demokratisk og bærekraftig behovsstyrt økonomisk system. Det er sosialisme.

På lik linje som kapitalismen er et undertrykkende system, er patriarkatet et system som begrenser menneskers frihet. Dette systemet rammer begge kjønn, men kvinner er fortsatt de som taper mest. Vi har kommet langt i kampen for likestilling, men har fortsatt en vei å gå for å oppnå full frigjøring, uavhengig av

kjønn. Derfor er SV et feministisk parti.

Slik framstiller en partiets hovedperspektiv i en slags abstrakt fortelling der "menneskeheten" er den handlende hovedpersonen : Fra en situasjon med undertrykkelse, krig, nød og miljøødeleggelse til en til en situasjon med rettferdighet, miljø i balanse og "full frigjøring". Det radikale, ja, utopisk orienterte perspektivet understrekes ved at målet gjelder for verden som helhet, ikke bare Norge: en rettferdig og miljøvennlig *verden* der kapitalismen er erstattet med "et demokratisk og bærekraftig behovsstyrt økonomisk system" ikke bare nasjonalt, men *globalt*.

Et annet parti med slike perspektiver, er Rødt. Første kapittel i partiets prinsippprogram bærer den karakteristisk ambisiøse tittelen "Hvorfor vil vi ha en ny verden?" og har en engasjert retorisk kraft som nærmest minner om hvorfor Det kommunistiske manifest fortsatt kan leses med respekt og litterær glede også av ikke-kommunister. Det lyder i sin helhet slik :

Opp gjennom historien har makthaverne sett på samfunnssystemet sitt som det endelige, det menneskene skal leve med til evig tid. I dag framstiller de kapitalismen som det avsluttende høydepunktet i menneskehetens utvikling.

For Rødt er kapitalismen bare en bestemt epoke i menneskehetens historie. Da kapitalismen feide føydalsamfunnet til side, representerte den en progressiv kraft som har brakt menneskesamfunnet et langt skritt framover. Den har ført til en enorm utvikling av menneskehetens produktive evner, og den har, spesielt i enkelte deler av verden, medført store materielle og sosiale framskritt. Men nå blir det stadig tydeligere at kapitalismen som system er blitt en trussel mot menneskene og naturen.

Vi kan ikke lenger leve med at et lite mindretall eier produksjonsmidlene, utbytter de som skaper verdiene og ødelegger livsgrunnlaget for framtidige generasjoner for å bygge opp sin egen rikdom og makt. Det er en skjærende kontrast mellom den kolossale produksjonsevnen og det faktum at flere enn noensinne lever i sult og nød - at det hvert sjette sekund dør et barn av sult eller

feilernæring. Kapitalismen har overlevd seg selv. Nå haster det å bli kvitt den. Det tjener interessene til et stort flertall av verdens befolkning.

Arbeiderklassen,- kvinner og menn - som gjennom sitt arbeid skaper de verdiene som kapitalen utnytter, må være den drivende og avgjørende kraften i det opprøret som skal føre menneskeheten ut av kapitalismen og inn i det nye samfunnet: sosialismen. Den må stå i spissen for organiseringen og styringen av dette nye samfunnet.

Vi lever i en tid der mye forandrer seg fort og overraskende. Vi ønsker å bidra til at de store omveltningene går i riktig retning: At de leder til likeverd, frigjøring av menneskene og bevaring av naturgrunnlaget for menneskeheten, slik at våre etterkommere kan oppleve et samfunn uten nød og fattigdom.

Framhevningen av kraft og fart i den historiske utviklingen som skisseres, er noe av det som gir denne teksten liv: Føydalismen ble ikke erstattet av kapitalismen, den ble feid til side. Kapitalismen har ikke bare brakt samfunnet framover, den har brakt menneskesamfunnet et langt skritt framover. Det er ikke bare en motsetning mellom kapitalismens produksjonsevne og all fattigdom og nød i verden, det er en skjærende kontrast. Framstillingens driv og temperatur er også knyttet til vesentlige forenklinger: Det er et lite mindretall som eier produksjonsmidlene, ikke fenomener som Statens Pensjonsfond Utland; det er arbeiderklassen som skaper verdiene, ikke mer utydelige sosiale kategorier, som de med utdanning og jobber i offentlig sektor og tjenesteytende næringer med mer og mindre indirekte relasjoner til vareproduksjon.

I likhet med SV uttrykker altså Rødt en tro på at en verden preget av undertrykking, sult og nød som helhet kan forandres grunnleggende ved at kapitalismen skiftes ut med en sosialisme som bringer likeverd, frigjøring og avskaffelse av nød og fattigdom. Men subjektet i deres fortelling er arbeiderklassen, ikke menneskeheten, som hos SV. Dette subjektet skal også styre det nye samfunnet – en merker seg at den klassiske ideologiske betegnelsen på dette prinsippet, "proletariatets diktatur", er utelatt. Rødt nevner i motsetning til SV ikke patriarkatet som likestilt med kapitalismen.

Den store fortellingen er likevel i hovedsak felles for de to partiene: En bevegelse fra mørke mot framtidens lys, kort og metaforisk summert. Parallellen til de store

monoteistiske religionenes fortelling er klar, med den vesentlige forskjell at religionene plasserer lyset i det hinsidige. SV og Rødt vender seg altså i sine prinsippprogram klart til velgere som ikke bare har sans for store, helhetsorienterte perspektiver, men som også er innstilt på å tro på sjeldent store, framtidige målsetninger. Eller, kanskje mer presist: ikke minst til de som allerede tror.

Den marxistiske store fortellingen en finner fortalt hos SV og Rødt, gjenkjennes også i en noe mindre langstrakt og storslått variant hos Arbeiderpartiet. Helt i begynnelsen av programmet heter det at

[v]år oppgave er å styre utviklingen slik at mulighetene gjelder for alle. Slik at rikdommen vi opparbeider oss kommer fellesskapet til gode. [...]De neste fire årene vil i stor grad handle om å bygge landet videre, slik at vi kan skape arbeidsplasser og sikre hjem, infrastruktur og gode velferdstjenester til alle disse innbyggerne.

Ingen andre partier snakker om å "bygge landet". "Bygge landet videre" viser til en forhistorie og til forestillingen om arbeidets historieskapende kraft. Uttrykket er en klar henvisning – for mange middelaldrende og eldre leserne i det minste - til Arne Paasche Aasens klassiske 30-tallssang "Vi bygger landet", med melodi fra en feiende flott russisk marsj. Der går som kjent refrenget slik:

Vi er de tusener som bygger landet
det ble oss kjærte i dagens strid.
Vi bar det fremad i savn og armod.
Nå bygger vi den nye tid

Slik bygges det også nesten umerkelig inn *pathos* i en tekst som ellers ikke virker særlig følelsesmessig orientert.

Subjektet "vi" i programmet er gjennomgående en varierende blanding av folket eller velgerne på den ene siden og partiet Ap på den andre. Som regel er folket og velgerne den viktigste komponenten. Det er arbeidet "vårt" som bygger landet, skaper verdiene

som skal fordeles og slik former historien: "Arbeid er en viktig kilde til skapende innsats og utfoldelse, til egenutvikling og fellesskap med andre. Gjennom arbeid oppnår vi inntekt og økonomisk trygghet. Den viktigste kilden til verdiskaping i Norge er folks arbeid. [...]Verdier må skapes, og de må deles rettferdig. Det å skape og det å dele er gjensidig forsterkende og innbyrdes avhengig: Vi må skape for å ha noe å dele." (s9).

For Arbeiderpartiet er altså arbeidet folk utfører både verdi-, samfunns- og historieskapende. Partiet Venstre virker mindre sikker på hva som skaper verdier og samfunn, hva som er en grunnleggende kraft i samfunnsutviklingen. I en innledende passasje virker det nærmest som om økonomisk vekst i Norge er en slags tilfeldighet: "Mye fungerer godt i Norge. Vi er inne i en tid der vi har hatt stor økonomisk vekst i en rekke år, noe som har gitt mange økt levestandard. De gode tidene har også gitt et politisk handlingsrom til å rette opp sosial ulikhet og gjøre investeringer for fremtiden." Her er det ikke verken et sosialt (menneskeheten, folket, folk flest, arbeiderklassen) eller et politisk (et parti, en eller flere bevegelser) fenomen som er subjekt i forhold til samfunnsutviklingen. Det er som om økonomisk og samfunnsmessig utvikling er noe som bare kommer av seg selv. Slikt blir det ikke en historisk fortelling av – fortellinger forutsetter subjekter som har et prosjekt. Trass i enkelte henvisninger til partiets historiske rolle i norsk politikk, er Venstres fortelling i all hovedsak om fremtiden, om partiets – mer enn folkets, velgernes - mulige framtidige bragder. Fortellingen om fremtiden – der partiet er subjektet – begynner her og nå, den har ikke forutsetninger i fortiden.

"De nordiske landene preges av en åpen markedsøkonomi, samarbeid, likeverd, og en høy grad av tillit mellom mennesker. Små forskjeller i samfunnet er en nordisk verdi, som henger sammen med vår kultur og tradisjon" – sier Høyre i sitt program (s.4). Det kan altså virke som at de aktuelle trekkene ved det norske samfunnet har vært som de er i nærmest uminnelige tider, oppstått uten strid mellom ulike samfunnsmessige interesser og politiske perspektiver der Høyre har hatt noen standpunkter. Når det gjelder videre utvikling av Norge, er drivkraften primært identifisert som kunnskap, også omtalt som kompetanse. "Grunnlaget for verdiskaping og fremtidig velferd er et godt utviklet kunnskapssamfunn", heter det (s11-12). Og: "Forskning skaper fremtiden. Kunnskap og nytenkning vil være drivkreftene i å trygge norske arbeidsplasser og

videreutvikle den norske velferdsmodellen” (s13). Prioriteringen av utdanning og forskning er i det hele tatt i hovedsak motivert av hensynet til landets økonomi og konkurransekraft. Dette gjelder selv om utdanning også gis en annen funksjon – sosial utjevning: ”En god skole er også det viktigste virkemiddelet for sosial utjevning i et samfunn som stiller store krav til den enkeltes kunnskap og kompetanse for å kunne delta fullt ut og forme sin egen fremtid”, sies det på side 6.

Denne sterke vekten på kunnskap som avgjørende drivkraft i samfunnet henger nært sammen med Høyres syn på Norge som en konkurranseutsatt enhet i en internasjonalisert økonomi. Samtidig understrekes det at det å hevde seg i denne konkurransen er en forutsetning for å mestre en rekke andre samfunnsmessige utfordringer:

Økonomisk vekst er avgjørende for å finansiere og utvikle velferd. For å sikre utvikling av arbeidsplasser og næringsliv i hele landet må det høye kostnadsnivået møtes med offensiv satsing på forskning, utdanning, innovasjon og moderne infrastruktur, samt en effektiv offentlig sektor. Høyre vil bygge videre på Norges konkurransefortrinn og bidra til en satsing som kan utvikle det kunnskapsbaserte næringslivet. En slik satsing er også nødvendig for å løse andre viktige samfunnsoppgaver, som for eksempel miljø- og klimautfordringene. Høyre vil ha en skatte- og avgiftspolitik som fremmer maktspredning og privat eierskap og initiativ.

(s.31)

De færreste vil vær uenige i det meste som står i dette avsnittet. Noen vil imidlertid ha problemer med å se den siste setningens sammenheng med de foregående. Er det en logisk nødvendig slutning? Her er vi ved en type slutninger fra noe antatt mer eller mindre allment akseptabelt til et langt mer partispesifikt synspunkt som vi kommer tilbake til i neste avsnitt.

Enkelte vil kanskje lure på om Høyre også har tenkt seg å fremme maktspredning ved å bruke skatte- og avgiftspolitik til å gjøre noe med oligopolene i for eksempel dagligvare- og elektrobransjene. Men setningen er nok mest ment som en påminnelse om at Høyre stadig er et parti som ønsker reduserte skatter, ikke minst for næringslivet.

Næringslivet er ved siden av kunnskap og kompetanse den viktigste aktøren i samfunnsutviklingen ut fra Høyres program. Her finnes ingen spor av Arbeiderpartiets allmenne hyllest til arbeidet i allmennhet ("alle som arbeider"), her er det mer snakk om "arbeidskraft" enn "arbeidsfolk".

Fremskrittspartiet sier lite eller ingenting i programmene sine om historien bak dagens Norge. Men de tegner et bilde av dagens tilstand som er lite attraktiv. For eksempel heter det i prinsippprogrammet at:

Statlig makt er nå svært konsentrert på få hender. Dette er en trussel for mangfoldet og maktfordelingen i samfunnet. Maktkonsentrasjon i det offentlige gjør det også mer attraktivt å skaffe seg posisjoner i statsapparatet enn selv å jobbe for å skape verdier.

(s.4)

Med formuleringen "statlig makt er nå svært konsentrert på få hender" skapes det inntrykk av noe i retning av et diktatur. Det gjør det selvfølgelig lettere å argumentere for en begrensning av statens makt ved å overføre atskillig større økonomiske ressurser til "innbyggerne" gjennom skatte- og avgiftslettelser som virkelig monner.

FrP har ikke Høyres vektlegging av kunnskap og forskning som drivkrefter i samfunnsutviklingen. For FrP er "enkeltmennesket" den samfunnsskapende aktøren – gjennom nytenkning og vilje til å arbeide:

Fremtidens velferd er avhengig av nytenkning og vilje til å arbeide for å produsere verdier. Dette kan kun virkeliggjøres ved at enkeltmenneskers skaperevne slippes fri. Uten arbeidstakere og arbeidsgivere, de som fremstiller varer og tjenester, ville det heller ikke vært noe å fordele eller forbruke. Det politiske ansvaret for å øke velstandsnivået i samfunnet bør derfor ligge nettopp i å sørge for ikke å legge hindringer i veien for gründere, bedrifter og andre som skaper arbeidsplasser.

(Prinsippprogrammet, s st)

Enkeltmenneskene som er viktigst for økonomisk og samfunnsmessig utvikling er altså fremst gründere og bedriftsledere. Men enkeltmennesket er også i en mer allmenn forstand grunnleggende i FrPs politikkformuleringer. Det heter for eksempel i prinsippprogrammet at "[e]ttersom ethvert menneske er unikt, kan man ikke finne én fellesskapsløsning som passer alle" (s.st.) Det litt upraktiske ved å skulle designe helt unike løsninger for ethvert enkeltmenneske, slik denne formuleringen legger opp til, blir ikke drøftet. Men ellers er jo FrPs vektlegging av individuelle valg og individuelle løsninger i for eksempel helse- og omsorgssektoren tydelig og velkjent, selv om de nødvendigvis må skje på bakgrunn av noen felles regler og noen felles institusjoner og bedrifter.

Ovenfor trakk jeg fram Aps hyppige bruk av "vi" som subjekt i deres fortelling, dels om "oss alle" og dels om partiet. I elementær fortellingsteori inngår det imidlertid også en motstanderrolle, noen som motarbeider heltens prosjekt. For de to partiene lengst til venstre er det åpenbart at kapitalen, dens representanter og støttespillere, er et "de" som fyller denne motstanderrollen. I de aller fleste andre partienes program er det svært vanskelig eller umulig å identifisere hvem motstanderne er, bortsett da fra de partier som vil motarbeide politikken deres i en mer eller mindre betydelig forstand. De vil ugerne identifisere noen som helst sosiale kategorier som motstandere. Det klare unntaket er FrP, som ganske tydelig erklærer den forvokste staten, og særlig de innenfor denne som samler kolossal makt på egne hender, som hovedmotstander(e). I tillegg kommer så innvandrere/asylsøkere/flyktninger som ikke kommer fra "den vestlige kulturkrets" og som er vanskelige å integrere. Disse inngår ikke i kategorien "folk flest", som partiet vil representere, de er snarere en trussel mot folk flest. FrP er et parti som virkelig vil noe.

Disse eksemplene på partiprogrammenes implisitte og eksplisitte fortellinger får rekke i denne omgangen. Det er altså partiene på venstre fløy som markerer sterkest en historisk fortelling om hvordan de som arbeider – uten å framheve spesielle typer arbeid – skaper samfunnsutvikling og "bygger landet". De øvrige partiene starter stort sett sine fortellinger i en fortolkning av dagens situasjon og skisserer ut fra dette en serie politiske tiltak som skal trygge og forme Norge ut fra deres idealer. Dette er da også i tråd med den moderne genrebetegnelsen "program". Det greske opphavet til

ordet, *programma*, betydde "skriftlig offentlig bekjentgjørelse". Men ordet ble fra tidlig på 1800-tallet brukt om lister over musikkstykkene som skulle spilles under konserter, og fra dette utviklet det seg en mer generell betydning: en bestemt plan, en oversikt, over noe som skal eller bør skje i framtiden. I partienes programmer eller fortellinger om framtiden gir det derfor god mening at de selv spiller en framtrædende helterolle.

7. *Det alle vet, tror og mener*

De himmelstormende ambisjonene lengst til venstre blir mest slående motsagt i åpningen av de to største, mest sannsynlig regjeringsbærende partienes handlings- eller arbeidsprogram. Slik lyder Høyres første setning: "Norge er et godt land å bo i, og få land har bedre mulighet enn oss til å investere for fremtiden og sikre velferd, vekst og trygge jobber." Arbeiderpartiets første setning er "Norge er godt land å bo i, og et land med enorme muligheter."

I hovedsak er det altså grunn til å være fornøyd med tingenes tilstand her i landet. Det mener også Venstre, om enn noe mer forbeholdent. På første side i programmet sier de at

Mye fungerer godt i Norge. Vi er inne i en tid der vi har hatt stor økonomisk vekst i en rekke år, noe som har gitt mange økt levestandard. De gode tidene har også gitt et politisk handlingsrom til å rette opp sosial ulikhet og gjøre investeringer for fremtiden.

Venstre tilføyer deretter at "[d]essverre har ikke dette handlingsrommet blitt brukt godt nok. Det er derfor på tide med en ny kurs." Men dette røkter jo ikke ved den innledende konstateringen av at "mye fungerer godt". Arbeiderpartiet fortsetter på sin side etter innledningssetningen jeg siterte med det følgende:

Vår oppgave er å styre utviklingen slik at mulighetene gjelder for alle. Slik at rikdommen vi opparbeider oss kommer fellesskapet til gode. Slik at vi bevarer samholdet, tilliten og ønsket om å bidra. Det som gjør det norske samfunnet godt

Her kan en for det første merke seg skiftet i betydningen av ordet "vi": I første setning betyr det partiet, Ap, i de to neste setningene "oss alle". Noen vil kanskje mene det ligger en nyanseforskjell i forhold til Høyre i "kommer fellesskapet til gode". Men det er tvilsomt om det som sies er noe dagens Høyre vil protestere særlig heftig mot.

Når begge de to største partiene, de antatt ledende i de to mest aktuelle regjeringskonstellasjonene, samt sentrumpartiet Venstre, alle åpner med å uttrykke den godt funderte og allment utbredte folkemeningen at Norge i hovedsak er et godt og velfungerende land, henger det sammen med et ønske om å forsikre velgerne om at de deler denne oppfatningen og ikke har tenkt seg å gjennomføre radikale tiltak som setter denne tilstanden i fare. De framstår som bredt forankrede, fornuftige partier som vil justere og forbedre noe her og der, men ikke gjøre noe fundamentalt nytt. På denne måten smigrer de også svært mange av sine potensielle velgere: Vi er enige med dere i at de fleste her i landet har grunn til å være temmelig fornøyde.

Dette er samtidig knyttet til et grunnleggende aspekt ved de fleste partiprogrammenes retoriske strategier: De tar utgangspunkt i konstatninger som regnes som allment kjente og aksepterte, og forsøker med ulike midler å presentere sine spesielle politiske synspunkter som noe i retning av logisk nødvendige avledninger av det allment kjente. Med retorisk terminologi kan en si at programmene gjør hyppig bruk av en type argumentasjon en kanskje kan kalle en variant av et *enthymem*. Et enthymem er en forkortet *sylogisme*, det vil si logisk slutning som forutsetter at "oversetningen", den allmenne regelen, er kjent fordi den er en del av et etablert forestillingsfellesskap i en gruppe eller et samfunn. I utsagnet "Nils kan en ikke stole på lenger, han er jo blitt politiker" er for eksempel oversetningen "ingen politikere er til å stole på" utelatt – den som snakker forutsetter denne regelen allerede kjent og akseptert i det publikum han eller hun vender seg til. I de politiske programmene er det litt annerledes. Her uttrykkes gjerne allment anerkjente sannheter direkte som en slags oversetninger – før en trekker en slutning som er klart merket av det aktuelle politiske partiets ideologi. Men det ideologiske premisset uttrykkes ikke direkte, det bare forutsettes. Med retorikeren Toulmins begrep kan en si at *hjemmelen* er utelatt. En kan spørre seg om det er rimelig å vente av lesere som ikke allerede deler ideologien at de skal se sammenhengen.

8. Ett av områdene for abstrakt enighet: Miljøpolitikk

Det hersker en bred enighet om mange ting i norsk politikk. Enigheten kjennetegner særlig et politisk sentrum, der slaget om de største velgergruppene står. Nærheten i grunnholdninger er slående også på andre måter enn gjennom direkte sammenfall i formuleringer. Hovedprinsippene i miljøpolitikken er ett av områdene for en slik bred og temmelig abstrakt enighet – uenigheten viser seg først når en kommer til konkrete politiske konsekvenser.

KrF vektlegger for eksempel at menneskets "forvalterskap" er gudgitt, men utlegningen av dette krever ingen religiøs overbevisning:

Mennesket er satt til å forvalte jorden på best mulig måte. Det innebærer i den kristendemokratiske ideologien å skape rettferdig fordeling av ressurser og forvalte naturen slik at vi ikke går utover dens tålegrense.

Bærekraftig utvikling er et nøkkelord i forvalterskap. Det handler om å sikre at økonomisk, industriell og forbruksmessig utvikling er i balanse med økologien – med jordas bæreevne. I den kristendemokratiske ideologien kan ikke ensidige økonomiske hensyn gå foran økologisk og sosial utvikling.

(s 16)

Senterpartiet sier på sin side at

Senterpartiet tror på forvalteransvaret. Ressursene skal høstes på en måte som ikke forringer mulighetene til framtidige generasjoner. Dette preger partiets syn på naturen, miljøet og økonomien. Kortsiktige økonomiske hensyn skal vike for det langsiktige forvalterperspektivet.

(s 4)

Venstre åpner den miljøpolitiske delen av programmet sitt som følger:

Å ta vare på naturen; jord, luft, vann og det biologiske mangfoldet, er avgjørende for vår eksistens og har verdi i seg selv. Venstre vil ha et samfunn uten forurensing, der ressursene forvaltes til det beste for oss som lever nå og for fremtidige generasjoner.

(s 28)

Arbeiderpartiet har et avsnitt med tittelen "Et samfunn i økologisk balanse" som åpner på denne måten:

Solidaritet med kommende generasjoner innebærer at vi ikke påfører dem som kommer etter oss sosiale, økonomiske eller miljømessige problemer. Arbeiderpartiet vil ikke gi videre et samfunn som er forgjeldet, urettferdig, forurenset eller fattig på natur. Føre-var-prinsippet er derfor grunnleggende for Arbeiderpartiet.

(s10)

Noen vil kanskje stusse over at "forgjeldet" dukker opp under økologisk balanse, men det er kanskje ment som en understrekning av at økonomisk balanse også er bra å ha?

En finner igjen noe av tanken om forvalterskapet/forvalteransvaret også i Høyres prinsippprogram. Det tredje kapitlet der har "forvalteransvar" i tittelen og i andre avsnitt finner en dette:

For Høyre er forvalteransvaret et viktig prinsipp. Høyre vil beskytte og bevare artsmangfoldet i naturen. Det innebærer blant annet å føre en politikk som tar vare på naturen og forvalter samfunnsverdier i et generasjonsperspektiv. Enhver generasjon har ansvar for å utvikle samfunnet og ikke overforbruke ressurser, slik at det samfunnet neste generasjon arver, blir et bedre samfunn enn det man selv overtok. Høyre vil derfor føre en bærekraftig politikk som ivaretar hensynet til fremtidige generasjoner.

(s.10)

I det ideologiske innledningskapitlet i Stortingsvalgprogrammet kommer det fram at Høyre har løsninger som kan styrke både livskraft, konkurransekraft og bærekraft i det norske samfunnet. Og bærekraft omtales slik:

Et bærekraftig samfunn er et samfunn som tar vare på grunnleggende samfunnsverdier, trykker velferden og tar vare på miljøet. Den norske velferdsmodellen må utvikles med nye løsninger for å være bærekraftig på sikt. Høyre vil sikre bærekraften i samfunnet vårt gjennom større mangfold, fornyelse og en forpliktende miljø- og klimapolitikk.

(s. 5)

Det er altså høy grad av enighet i det politiske sentrum om noen grunnleggende holdninger og vurderinger. Også i FrPs prinsippprogram for 2009-13 heter det at "Økonomisk vekst må skje på en bærekraftig måte" (s 7). Selv om det umiddelbart tilføyes "blant annet gjennom teknologiutvikling", er jo dette en markering av tilslutning til ideen om "bærekraft", altså om naturgitte grenser for hva en bør foreta seg med naturen. FrP går faktisk også inn for tiltak mot utslipp av klimagasser:

Fremskrittspartiet skal føre en ansvarlig og fremtidsrettet klimapolitikk basert på fakta. Vi vil gjennomføre fornuftige tiltak for å redusere globale utslipp av klimagasser, og legger vekt på tiltak som vil ha generell god miljøeffekt, fremfor dyre symboltiltak. Vi vil kutte utslipp av klimagasser der hvor man får størst effekt.

(s7)

FrP anerkjenner med dette at det finnes "klimagasser" og at det er en god ting å redusere utslippene av slike. Det innebærer en tilslutning til tesen om menneskeskapte klimaendringer. Samtidig illustrerer dette avsnittet også noe annet: Nødvendigheten av å se etter nyanser, ja, forskjeller, i måten de generelle synspunktene uttrykkes på: FrP vil gjennomføre "fornuftige" tiltak, ikke ufornuftige, for å redusere "globale" utslipp av klimagasser – norske reduksjoner antydes implisitt å tilhøre kategorien "dyre symboltiltak".

Viktige nyanser i prioriteringer og veivalg finner en selvfølgelig i de andre partienes ulike utdypninger av de generelle synspunktene, men hovedpoengene er slående like. De viser til en (antatt) høy grad av konsensus i velgermassen om at, i dette tilfellet, en ansvarlig miljøpolitikk er viktig. Samtidig er dette også ett av flere felt hvor en finner det dansken Klaus Kjøller (i *Vælgeren og partiprogrammerne*. København 1973, s. 68 f) kalte "uekte plattheter": Formuleringer som for et utrent leserblikk kan virke uangripelig allment aksepterte kan ha små innslag eller tillegg som gir dem en langt mer spesifikk og politisk kontroversiell mening. FrPs tilslutning til klimapolitikken og bærekraftsprinsippet kan være ett eksempel – men det fins mange flere.

9. Det allment aksepterte og det politisk særegne

Partiene er altså – om enn i varierende grad – opptatt av å framstille seg som ideologisk forankret, det vil si få fram at de tenker og arbeider ut fra et helhetssyn på samfunnet og dets medlemmer. Dette er i retoriske termer viktig både som logos- og ethos-appell: De vil gjerne framstå som fornuftige, kunnskapsrike og reflekterte alternativer som på dette grunnlaget vil velgerne vel. Ideologimarkeringer er ikke minst viktige som forsøk på å motvirke inntrykket mange vil ha dannet seg av overdrevet pragmatisme, for ikke å si rene hestehandler, i det hverdagslige politiske spillet.

De fleste partiene bekjenner seg til en "isme", altså en mer eller mindre historisk etablert idétradisjon, som sosialisme, (Rødt og SV), konservatisme (H), liberalisme (FrP) og varianter som sosialdemokrati (AP), sosialliberalisme (V) og kristen-demokrati (KrF). Et unntak fra denne regelen er Senterpartiet, som ikke nevner noen "isme". Første kapittel i deres program handler imidlertid om partiets "verdigrunnlag", en slags idémessig plattform, så også Senterpartiet mener seg å ha en gjennomgående tenkemåte som grunnlag for politikken sin.

Når det kommer til stykket, er det likevel slik at det ofte er viktigere å vise at man tenker som folk flest enn det er å vise at man tenker konsistent ut fra sin erklærte ideologi. De politisk særegne standpunktene er altså ofte formulert som logiske slutninger ut fra allment kjente og aksepterte oppfatninger av verdens beskaffenhet,

heller enn som slutninger ut fra en bestemt ideologi. Det er dette jeg kalte en variant av slutningstypen *enthymem* ovenfor.

En del av Senterpartiets formuleringer i sitt innledningskapittel forteller noe om Senterpartiet, men eksemplifiserer samtidig noe mer allment ved partiprogrammenes retorikk. I iveren etter å framstille seg som talerør for alminnelig utbredte verdier og tenkemåter kan presisjonsnivå og logisk stringens lett få magre kår.

Første avsnitt i første kapittel i SPs program, "Senterpartiets verdigrunnlag", lyder slik:

Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra. Vi vil ha et samfunn med frie selvstendige mennesker som med tro på egne evner tar ansvar for sitt eget liv, for fellesskapet og natur og miljø. Partiets menneskesyn har utspring i det kristne verdigrunnlaget og humanistiske verdier i pakt med dette. Hvert menneske er unikt og uerstattelig, og respekten for menneskeverdet er overordna andre verdier.

(s 4)

Første setningen her er tilsynelatende enkel, men den er likevel ikke enkel å forstå. Hva betyr det å ville "bygge samfunnet nedenfra"? Er dette noe som ikke skjer nå? Hvorfor er en så interessert i toppen, Storting og regjering - om en mener at samfunnet bygges nedenfra burde en vel kanskje konsentrere seg om arbeid på grasrotnivå? De neste setningene åpner for nye spørsmål: SP "vil ha" et samfunn med frie, selvstendige mennesker med tro på egne evner. Har vi ikke dette? Hvordan skal en i så fall gjøre alle norske kvinner og menn til slike mennesker? SP sier de har et "menneskesyn" som har "utspring i det kristne verdigrunnlaget". Hva er det spesifikt kristne verdigrunnlaget i denne sammenhengen? Partiet er dessuten tilhenger av "humanistiske verdier i pakt med dette". Hvilke humanistiske verdier er det partiet mener *ikke* er i pakt med det kristne verdigrunnlaget? SP sier "respekten for menneskeverdet er overordna andre verdier". Hvilke verdier er det overordnet, og hvilke er det *ikke* overordnet?

Noen vil mene at dette er flisespikkeri. I så fall tyder dette avsnittet på at flisespikkeri, noe overraskende kanskje, er en undervurdert aktivitet i Senterpartiet. Det

spørsmålene viser, er ganske enkelt at det aktuelle avsnittet er dårlig skrevet, det vil si dårlig tenkt. Og Senterpartiet er ikke det eneste partiet med slike avsnitt i programmet.

Frasen "Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra" er et annet godt eksempel. Den gjentas med små men interessante variasjoner flere ganger i programmet. Et eget avsnitt i det nevnte kapitlet om verdier har overskriften "Samfunnet bygges nedenfra", altså mer som en sosiologisk konstatering: slik er det – det er ikke bare noe SP vil. Her lyder første setning slik: "Forutsetningen for et levende folkestyre er nærhet, likeverd og korte avstander mellom de som fatter beslutninger og de som berøres av dem." (s 4) Hva betyr "nærhet" her? At folk skal bo tett? Nepppe. Men det er åpenbart noe annet enn "korte avstander mellom de som fatter beslutninger og de som berøres av dem", siden dette kommer som et eget ledd i setningen. Først i fortsettelsen blir det gradvis klarere hva en snakker om:

Senterpartiet vil desentralisere beslutninger slik at flest mulig kan delta i samfunnsutformingene. Fellesskap og likeverd mellom folk innebærer at makt, kapital og eiendom bør spres på mange hender. Tillit og sosial kapital mellom likestilte borgere bidrar til trygge og levende lokalsamfunn.

Senterpartiet ønsker levende lokalsamfunn over hele landet, som har handlefrihet og sjølråderett. Senterpartiet tror at frie mennesker som får tillit også tar ansvar. Sammenhengen mellom rettigheter og plikter blir tydeligere i oversiktlige samfunn. Opplevelse av fellesskap og felles identitet er viktig for å inkludere og integrere alle.

(s.st.)

"Levende lokalsamfunn over hele landet" – her kommer hovedsaken. Og disse lokalsamfunnene er i hovedsak små – eller "oversiktlige", som det heter: Her vet en hvem som har hvilke rettigheter og hvem som følger opp sine plikter. "Opplevelse av fellesskap og felles identitet" framstilles her som en *forutsetning* for inkludering og integrasjon av alle, ikke som et *resultat* av vellykket integrasjon og integrering. Tanken om at et sterkt fellesskap og en sterk felles identitet i et lite samfunn kan virke ekskluderende på noen – nykommere langveisfra, for eksempel – er åpenbart fjern her.

Senterpartiet er vel etablert i norske velgeres bevissthet som partiet for bygdesamfunn og landbruk. Hovedproblemet med den delen av programmet som er diskutert her, er at denne klare forankringen i noen samfunnsmessige interesser blir forsøkt ikledd noen mer allmenne prinsipper uten at forholdet mellom det allmenne og det spesielle er særlig godt gjennomtenkt. Ganske særlig er det lite gjennomtenkt med tanke på f.eks. at 4 av Norges 5 millioner innbyggere bor i tettsteder, at 90 prosent av befolkningsveksten fant sted i tettstedene i 2011, at det 1 januar 2012 bodde 925 000 innbyggere i det SSB kaller "Oslo tettsted" (11 kommuner) og at ytterligere til sammen 815 000 mennesker bodde i de fem byområdene Bergen, Stavanger/Sandnes, Trondheim, Fredrikstad/Sarpsborg og Drammen. Senterpartiet mener seg selvfølgelig også å ha en politikk for disse 1,74 millioner menneskene, men det er ikke lett å få øye på den i framhevingen av små og oversiktlige lokalsamfunn.

En litt annen variant av den problematiske overgangen fra det allmenne til det særegne finner en for eksempel i Fremskrittspartiets programavsnitt om fiskeripolitikk:

Fiskeri og andre ressurser som det er mulig å høste av i havet er nasjonale ressurser og skal forvaltes deretter. Dette skal gjøres ut ifra et kunnskapsbasert reguleringsregime som sikrer et optimalt uttak av biomasse knyttet til de enkelte bestander. Deltakerloven og Råfiskloven må gjennomgås og moderniseres.

Salgslagenes monopol på førstehåndsomsetning av fisk og bostedskravet ved generasjonsskifte i fiskebåtredier er blant de ting som vil måtte endres. Det må derfor fastsettes totalkvoter for de ulike fiskeriene slik at ressursene forvaltes med sikte på langsiktig og bærekraftig avkastning. Fremskrittspartiet ønsker å sikre en optimal utnyttelse av fiskebestander. Dette kan blant annet gjøres gjennom omsettelige kvoter og tilrettelegging for et tett samspill mellom bedrifter, bransjer, forskningsmiljøer og andre aktører.

(s. 14f)

Her finner en enda et eksempel på partiprogrammenes karakteristiske entymem-variant: Den ideologiske hjemmelen utelates. Første setning i sitatet sier noe det forutsettes allmenn enighet om. Andre setning er en allment akseptabel politisk

konsekvens av den første. Men så blir en gjennomgang og ”modernisering” av Deltakerloven og Råfiskloven framstilt som en enkel slutning på dette grunnlaget, og det samme gjelder endringer av salgslagenes monopol på førstehåndsomsetning av fisk og bostedskravet ved generasjonsskifte i fiskebåtrederier. Hva disse spesielle synspunktene egentlig har med ”optimalt uttak av biomasse knyttet til de enkelte bestander” å gjøre er ikke grunnlagt. Det er uklart hva det følgende ”derfor” – en eksplisitt slutning – om at det må fastsettes totalkvoter for de ulike fiskeriene egentlig viser til. Er dette nødvendig fordi Råfiskloven skal moderniseres og for eksempel bostedskravet ved generasjonsskifte i fiskebåtrederier endres? Dette og innslagene av repetisjon (”optimalt uttak”, ”optimal utnyttelse”) gir inntrykk av svak redaksjon av teksten i slekt med det jeg viste av manglende flisespikkeri i Senterpartiets program ovenfor. Men hovedsaken i denne sammenhengen er hvordan teksten beveger seg fra konstatering av allment anerkjente oppfatninger til ganske særegne tiltak uten en egentlig argumentasjon: Dette skal være innlysende. Slik kan nødvendigheten av å forvalte felles (nasjonale) ressurser gjennom et ”kunnskapsbasert reguleringsregime” danne utgangspunkt for en serie forslag som har omfattende liberalisering – avregulering – av næringen som fellesnevner.

Enda et eksempel på en slik glidende overgang fra det allment aksepterte til det politisk spesifikke kan en finne hos SV. I arbeidsprogrammet deres sies blant annet følgende i det innledende kapitlet :

Den beste investeringen et samfunn kan gjøre, er å sikre at barn får en trygg og god oppvekst. Vi vet at en god barndom har betydning for hele livet, til og med i generasjoner. Hvis vi setter inn ressursene tidlig i et barns liv, er sjansene størst for at det får et godt liv i voksen alder. Derfor vil SV videreføre og forsterke satsingen på barnehagene og den offentlige fellesskolen, som er de viktigste offentlige arenaene for barns velferd og utvikling.

(s.8)

At barndommen er viktig for samfunnet og den enkelte, vil svært få benekte. Men at det av dette følger med nødvendighet at en skal forsterke satsingen på barnehagene og “den

offentlige fellesskolen”, er det flere som vil bestride: De som mener flere barn burde være hjemme med “en av foreldrene” og de som mener private skoler bør spille en større rolle i Norge. Premisset som er utelatt for denne slutningen (“derfor”), og altså bare underforstått, er den ideologisk betingede at “barn utvikler seg tryggest og best i barnehager og offentlig fellesskole, og dette fremmer sosial likhet, noe vi er for”. En kan undre seg litt over at det ikke er lagt inn to-tre setninger om det ideologiske prinsippet her. Det kan enten være fordi sammenhengen forutsettes allment kjent og akseptert, eller fordi en ikke vil ideologisere og slik støte fra seg en del velgere som i sak ikke er så uenige.

10. Disposisjonen: Problemenes prioritet

Partienes valgprogram er en slags lister eller kataloger over hva partiene ønsker å gjøre noe med – eller bevare. En som vil orientere seg i hva partiene står for i ulike saker, kunne nok tenkt seg at de ble skrevet etter en felles mal som gjorde det lett å sammenligne standpunktene på de forskjellige feltene. Men en slik mal finnes ikke. Selve oppstillingen av programtekstene, altså rekkefølgen av tema og omfanget av behandlingen av hvert av dem, varierer. Den kan følgelig tenkes å si noe om hva partiene mener er viktigst å forholde seg til.

Her er innholdslistene for de ulike partiene, og antallet sider for hvert kapittel, ordnet omtrent fra høyre mot venstre i tradisjonell politisk mening (Miljøpartiet De Grønne er plassert mellom de to sidene fordi de ikke har valgt side i regjeringsspørsmålet):

Fremskrittspartiet: 1: Demokrati (3s); 2: Markedsøkonomi (14s); 3. Energi (3s); 4: Miljø (3s); 5: Trygghet for liv og eiendom (5s); 6: Norge og verden (5s); 7: Innvandringspolitikk (2s); 8: Forsvar og sikkerhet (5s); 9: Familiepolitikk (2s); 10: Helse og omsorg (8s); 11: Arbeid og velferd (9s); 12: Utdanning (9s); 13: Transport og kommunikasjon (7s); 14: Kultur og idrett (5s); 15: Samepolitisk program (2s).

Høyre: 1: Nye idéer, bedre løsninger (3s); 2: Utdanning og kultur (11s); 3: Helse (8s); 4: Samferdsel (5s); 5: Økonomi og næringsliv (9s); 6: Miljø og energi (4s); 7: Lokalt

selvstyre og offentlige tjenester (6s); 8: Justis og beredskap (7s); 9: Familie, arbeid og sosial (7s); 10: Mangfold og inkludering (3s); 11: Utenriks og forsvar (6s).

Venstre: (0): Folk først (6s); 1: Skole og barnehage (7s); 2: Forskning og høyere utdanning (4s); 3: Klima og energi (6s); 4: Miljø (6s); 5: Transport og kommunikasjon (4s); 6: Næringsliv (10s); 7: Økonomi og marked (3s); 8: Helse (9s.); 9: Velferd (5s); 10: Barn og familie (3s); 11: Bolig og eiendom (2s); 12: Liberale rettigheter (5s); 13: Demokrati og forvaltning (5s); 14: Justis og beredskap (4s); 15: Kultur og informasjon (6s); 16: Innvandring og integrering (4s); 17: Forsvars og sikkerhetspolitikk (3s); 18: Internasjonal politikk (3s).

Kristelig folkeparti: 1. KrFs verdigrunnlag og ideologi (3s); 2: Retten til liv (3s); 3. Familiepolitikk (4s); 4. Likestilling (2s); 5. Et samfunn med plass til alle (3s); 6. Helsepolitikk (5s); 7: Bedre alderdom (4s); 8: Ruspolitikk (3s); 9: Justispolitikk (5s); 10. Kunst og kultur (3s); 11. Idrett (2s); 12. Mediepolitikk (2s); 13. Religion, livssyn og trosfrihet (2s); 14. Det sivile samfunn (2s); 15. Høyere utdanning og forskning (4s); 15. Klima, energi og miljø (9s); 16: Forbrukerpolitikk (2s); 17. Næringspolitikk (8s); 18. Arbeidsmarkeds- og velferdspolitik (3s); 19. Boligpolitikk (2s); 20. Samferdsel (4s); Distriktspolitik (2 s); 21 Bypolitikk (2s); 22. Urfolk og nasjonale minoriteter (2s); 23. Nordområdepolitikk (2s); 24: Innvandring (2s); 25: Integrering og inkludering (2s); 26: Demokrati og samfunnsstyring (4s); 27. Finanspolitikk (3 s); 28. Skatter og avgifter (2s); 29. Utenrikspolitikk (15s); 30: Forsvarspolitik (2s); 31: Samfunnsikkerhet og beredskap (2s)

Miljøpartiet De Grønne: 1. Vårt felles livsgrunnlag (20s); 2. Grønn økonomi (12s); 3. Hverdagslivet (18s); 4. Stat og borgere (10s); 5. Norge i verden (7s).

Senterpartiet: 1. Senterpartiets verdigrunnlag (2s); 2. Langsiktig forvaltning (10s); 2. Samfunnet bygges nedenfra (6s); 3. Demokratisk fellesskap i rettsstaten (12s); 5. Deling av samfunns-goder (16s); 6. Ta hele Norge i bruk (11s).

Arbeiderpartiet: 1: Vi tar Norge videre (2s); 2. Våre idéer (5s); 3. Trygg økonomisk styring (10s); 4. Kunnskapssamfunnet (27s); 5. Velferdssamfunnet (20s); 6. Bygge landet videre (18s); 7: Norge i verden (10s)

Sosialistisk Venstreparti: 1. Stort nok til å drømme om, konkret nok til å tro på (4s); 2. Økonomi (5s); 3. Miljø (10s); 4. Et arbeidsliv for alle (6s); 5. Ny og bærekraftig næringsutvikling (11s); 6. Kunnskap (7s); 7: Høyere utdanning og forskning (6s); 8. Digitalisering (6s); 9. Velferd (9s); 10. Helse (8s); 11. Demokrati og folkestyre (8s); 12. Likestilling, feminisme og frihet (7s); 13. Mangfold og integrering (6s); 14. Kultur og idrett (8s); 15: Justispolitikk og samfunnssikkerhet (7s); 16. Internasjonal rettferdighet (11s); 17. Innvandring og asyl (7s)

Rødt (mangler sideangivelser): 1. Økonomi; 2. Kvinnefrigjøring; 3. Lokaldemokrati og demokratiske rettigheter; 4. Velferd til alle; 5. Sykehus og helse; 6. Klima, næring og naturressurser; 7. Et verdig arbeidsliv; 8. Barnehage, utdanning og forskning; 9. Kamp mot krig, rasisme og diskriminering; 10. Samepolitikk; 11. EU og EØS; 12: Kultur, media, kommunikasjonsteknologi og idrett; 13: Kampen for et nytt samfunn.

Her er det for det første klart at AP, SP og MDG har komponert sine programmer etter et annet prinsipp enn de andre: 5-7 kapitler samler i seg en rekke underavsnitt av til dels ganske heterogen karakter. Dette gir en fornemmelse av overblikk og sammenheng som er lettere å miste av syne når en for eksempel som KrF har hele 31 kapitler – de fleste med atskillige underavsnitt. Samtidig oppstår det andre problemer, som vi skal se.

Mer innholdsmessig er det for de fleste partienes vedkommende mulig å si noe om hva de prioriterer, og hvordan de slik profilerer seg, ut fra for eksempel hva de første kapitlene (eventuelt etter et innledende oppslag om partiets hovedidéer) omhandler. La oss først se på den borgerlige siden.

FrP snakker først om demokrati (3s), markedsøkonomi (14s) og energi (3s), fulgt av et kapittel på 3 sider om miljø. Her er det verdt å merke seg vekten på demokrati som kommer til uttrykk i blant annet forslag om Stortingsgodkjennelse av oppnevnelser til Høyesterett og økt bruk av folkeavstemninger - ved siden av diverse forslag til

”modernisering” av strukturen i styringsverket. Kapitlets plassering viser vekten partiet legger på disse feltene, og både disposisjonen og selve teksten viser hvordan det balanserer sine populistiske og liberalistiske sider i innholdet. Til gjengjeld er liberalismens prioritet klar ved at kapitlet om markedsøkonomi er det suverent lengste i hele programmet.

Høyre begynner derimot med 11 sider om utdanning og kultur, fortsetter med 8 sider helse og 5 sider samferdsel før de kommer til 9 sider økonomi og næringsliv. Næringslivet er altså viktig for Høyre, men det er ikke det pekuniære og ”kremmer-Høyre” som gis prioritet i dette programmet, det er snarere utdanning og dannelse. Det er ikke umulig at dette sier noe om et visst spenningsforhold mellom de to partiene som omtales som blå.

Venstre begynner med 7 sider om skole og barnehage, fortsetter med 4 sider om forskning og høyere utdanning og kommer så til 6 sider klima og energi og 6 sider miljø. Venstre er fra gammelt av kjent som et ”lærerparti”, og i nyere tid som ”miljøparti” – kapitlenes rekkefølge og omfang bekrefter disse merkelappene.

KrF er på sin side først opptatt av retten til liv (3s), deretter kommer familiepolitikk (4s) og likestilling (2s) før en sier noe om ”et samfunn med plass til alle” på 3 sider. Næringspolitikk kommer først i 17. kapittel, finanspolitikk i 27. og skatter og avgifter i det 28. Det kristne livssynets innvirkning på prioriteringene her er klar, og livssynet setter også sitt preg på det lengste kapitlet i programmet, om utenrikspolitikk (15s), der første avsnitt har tittelen ”Utvikling og menneskerettigheter”.

Selv uten å gå inn på politikkenes substans, og uten å si et ord om for eksempel innvandrings-, asyl- og flyktningpolitikk, er det altså ganske klart at programmenes komposisjon i seg sier noe om utfordringene et borgerlig regjeringsprosjekt står overfor.

MDG er som kapitteloverskriftene sier opptatt av ett politikkområde – som de til gjengjeld betrakter alle andre politikkområder i forhold til. Partiet signaliserer med andre ord alt i utformingen av programmet at det er et helt spesielt og radikalt

alternativ – som, som kjent, ikke vil forplikte seg i forhold til noe regjeringsalternativ på forhånd.

To av de tre rød-grønne regjeringspartiene har som nevnt en kapittelstruktur som innordner en rekke politikkområder under mer generelle overskrifter. Likevel forteller kapitlenes titler noe sentralt om partienes profiler.

SP har plassert den økonomiske politikken under "Langsiktig forvaltning", sammen med blant annet miljøpolitikken, et kort avsnitt om at det skal lønne seg å jobbe under "Deling av samfunns-goder" og næringspolitikken under "Ta hele Norge i bruk", der landbruks-, distrikts- og regionalpolitikk er hovedperspektivet. Dette virker bra som markering av partiets generelle profil som et parti som ser det meste fra et distrikts- og primærnærings-synspunkt. Her fungerer altså ordningen i få, større kapitler sånn sett godt. En legger også merke til at avsnittene om utdanning i motsetning til flere andre partier ikke legger vekt på landets konkurransekraft i et internasjonalt marked som begrunnelse. I lys av hvordan forskning omtales av Ap og Høyre er det også viktig at konkurransehensynet i Sps omtale av forskning balanseres med vekt på kritisk og uavhengig forskning samt grunnforskning og et vidt spektrum av forskningsmiljøer. Det som for mange kan synes som platttheter i det korte og konsise avsnittet om forskning, viser seg altså som "uekte platttheter" når det leses på bakgrunn av andre partiers program. Avsnittet i sin helhet går som følger:

Grunnleggende og langsiktig kunnskapsoppbygging krever en fri, kritisk og uavhengig forskning. Kontakt mellom forskningsmiljøene og samfunnet ellers er avgjørende for å sikre praktisk bruk av forskningsresultat i næringsutvikling, forvaltning og samfunnsutvikling. Omfanget av og kvaliteten på vår nasjonale forskningsinnsats vil ha avgjørende betydning for å sikre vår konkurranseevne internasjonalt. Det offentlige har et særlig ansvar for å ivareta vilkårene til grunnforskning. Senterpartiet vil arbeide for at forskning og forskere får gode rammevilkår og at det blir iverksatt tiltak for å rekruttere til forskerstillingen.

Et kunnskapsbasert næringsliv forutsetter tett samarbeid mellom universitet, høyskoler, forskningsinstitusjoner og næringslivet sjøl. Vegen fram til

kommersialiserte resultat må understøttes og lettes slik at forskningen kan danne grunnlaget for innovasjon og gründervirksomhet.

Det er viktig for Norge å være et foregangsland på forskning innen fossile og fornybare energikilder, men også annen teknologi. Det vide spekteret i forskningsmiljøer på universiteter og høyskoler må opprettholdes.

(s.38)

AP har et innledende kapittel som arter seg som en slags lang ingress med noen sentrale oppslag, før partiet legger fram sine "ideer". Så kommer den mer konkrete politikken: Trygg økonomisk styring (10s), Kunnskapssamfunnet (27s) og Velferdssamfunnet (20s). Hvor brede områder disse overskriftene dekker, kommer godt fram i at økonomikapitlet ikke bare handler om økonomi og arbeidsliv. Det rommer også likestillingspolitikk og et avsnitt om "levende demokrati" der en for eksempel formulerer noen mediepolitiske oppfatninger og framsetter ønsket om at kvalitetsjournalistikk skal være tilgjengelig på alle plattformer. En skulle kanskje ventet at dette i stedet ble plassert under overskriften "Kunnskapssamfunnet", som er det lengste i programmet, siden det er vanskelig å se hva det mer direkte har med "trygg økonomisk styring" å gjøre. Men slik er det altså ikke. Både omfanget på kapitlet om kunnskapssamfunnet og det som faktisk står der bringer tankene til Høyres vekt på det samme. Ikke minst gjelder det hovedbegrunnelsen – hensynet til internasjonal økonomisk konkurranse:

Vi vet ikke alt om framtida, men vi vet at kunnskap og kompetanse blir avgjørende for at Norge skal lykkes også i fortsettelsen. Det vil alltid finnes land som kan tilby varer og tjenester billigere enn Norge. Våre konkurransefortrinn må derfor handle om noe annet. Vi må være best på kunnskap, nyskaping, omstilling og teknologi. Slik kan Norge fortsatt lykkes bedre enn andre land.

Sammenhengen mellom "trygg økonomisk styring" og "kunnskapssamfunnet" er tydelig i for eksempel den overveldende vekten på næringsrettet forskning i det 1,5 sider lange avsnittet om forskning. Enda tydeligere blir den når dette følges av 3,5 sider om "aktiv næringspolitikk" og lange avsnitt om "energilandet Norge", "olje og gass", klimapolitikk., miljøpolitikk, landbrukspolitikk og kyst- og fiskeripolitikk før en kommer til siste

avsnitt: "IKT: Tilgjengelighet, kunnskap og verdiskaping". Av de 27 sidene i kapitlet "Kunnskapssamfunnet" handler bare snaue 12 om utdanning og forskning. Tanken er nok at betydningen av kunnskap og kompetanse er berørt på en eller annen måte i alle de andre avsnittene også, om enn i forbifarten, og at det understreker kunnskapens rolle som avgjørende innsatsfaktor i moderne økonomi. Men det reiser også spørsmålet om redigeringen av programmet i de 7 kapitlene egentlig er adekvat, og det forsterker kraftig inntrykket av at utdanning og kunnskap egentlig bare har sin begrunnelse i det økonomisk instrumentelle aspektet ved dem.

11. Oppsummering

Det er på tide med en en svært kortfattet oppsummering. Mye kan samles som deler av det bildet partiprogrammene gjennom henvendelsesform og argumentasjonsformer tegner av sine forestilte (ideal)lesere. Disse leserne - de fleste av dem - kjennetegnes *generelt* ved at

- de lar seg ikke avskrekke av store, innholdsmessig og språklig krevende tekstmengder, og heller ikke av mange gjentakelser og uklare formuleringer
- de er svært bredt orientert og interessert med hensyn til allmenn samfunnskunnskap, idéhistorie og konkrete politiske saksområder
- de har ikke spesielt bruk for "nøytral" faktainformasjon eller definisjoner under lesningen (bare KrF og Venstre har slike innslag)
- de har ikke bruk for visualiseringer eller illustrasjoner (bare Arbeiderpartiets program og FrPs prinsippprogram rommer slikt)
- de har ikke bruk for konkretiseringer i form av enkeltpersoners erfaringer eller oppfatninger (bare Arbeiderpartiet har dette)
- de har sans for ideologisk forankring av programmene - men de fleste antas å ikke like overdrivelser her og ideologiske formuleringer kan gjerne balanseres med tendensielt motsatte holdninger så en skremmer bort færrest mulig.
- de fleste mener at Norge grunnleggende er et godt land å bo i og at det følgelig er gode grunner for å ta vare på hovedelementer i det norske samfunnets institusjoner, politiske tradisjoner og praksiser: Demokrati,

velferdsstat/velferdssamfunn, forpliktende samarbeid nasjonalt og internasjonalt

- de fleste er enige også om abstrakte hovedprinsipper på mer avgrensede politikkområder, som miljøpolitikken, der ulike varianter av forvalteransvar og hensynet til bærekraft står sentralt

De fleste partiene – og særlig de største – henvender seg altså til lesere med disse kjennetegnene og forsøker å gi inntrykk av å ligge nær et bredt sentrumsområde i politikken. Det er slående at de aller fleste partiprogrammene har rikelig av det jeg kalte en variant av entymemets slutningsform: Avsnitt der mer eller mindre allment aksepterte beskrivelser følges direkte av politiske forslag eller påstander – der ”hjemmelen” for disse, det ideologiske premisset, er utelatt. Ulike betoningene av ”felleskapet” versus ”enkeltmennesket”, ulik vekt på visse livssynsrelaterte spørsmål eller bygdesamfunnenes næringsinteresser er så det som skiller disse partienes profiler fra hverandre. Og disse betoningene kommer gjerne fram om de politisk innforståtte ser nærmere på tilsynelatende selvfølgeligheter – eller ”uekte plattheter”, som dansken Kjell Kjølner altså kalte dem

Fløypartiene Miljøpartiet De Grønne, Rødt, SV og FrP er de mest distinkte. Det første henvender seg til velgere som er misnøye med den rådende miljøpolitikken som absolutt hovedsak. Rødt og SV henvender seg til velgere som på et bredere grunnlag *ikke* slutter seg til tilfredsheten med tingenes tilstand i Norge, velgere med et politisk engasjement som er rettet mot radikale samfunnsmessige endringer både nasjonalt og ikke minst globalt – forankret i en såkalt ”stor fortelling” om historiens gang fra klassesamfunn mot fred og frigjøring i et klasseløst samfunn. FrP framstår også som tilhenger av radikale endringer, ikke knyttet til en stor fortelling men utsprunget av langt kommet irritasjon over et stort antall ordninger her i landet som står i veien for fri utfoldelse for individer og familier. Også mange misnøye har altså sine talerør - partier som snakker til og for dem i sine programmer.